

YEDİ ULU OZAN'IN “YEDİ” SEMBOLİZMİ*

THE SYMBOLISM OF “SEVEN” OF SEVEN GRAND POETS

Reyhhan KELEŞ**

Öz

Sayı sembolizmi, kadim milletlerden bugüne hemen her toplum tarafından ilgi ile karşılanmış, sadece toplumlarda değil dinlerde de önem arz etmiştir. Genelde Pisagorasçı felsefeden etkilenen kültürlerin sayılara yükledikleri anlamlar farklı olmakla birlikte pek çok hususta bir anlam birliği de dikkat çekmektedir. Sayı sembolizmi sadece yabancı kültürleri değil Türk ve İslam kültürlerini de etkilemiştir. Bu kültürlerde özellikle bir, üç, beş, yedi, dokuz, yirmi sekiz, otuz iki, kırk sayıları biraz daha ön plandadır.

Bu çalışmada sayı sembolizmi hakkında genel bir malumat verildikten sonra, yedi sayısı üzerinde durulacaktır. Yedi sayısının sembolizmi hakkında çeşitli dinlerden milletlere ne anlamlar taşıdığı hususu tartışıldıktan sonra sayı simgeciği denilince ilk akla gelenlerden ve ayrıca Yedi Ulu Ozan'dan biri sayılan Nesîmî'nin de temsil ettiği Hurufîlilerin ve Alevî-Bektaşî çevrelerinin yedi sayısına yükledikleri anlamlardan bahsedilecektir. Ayrıca bu çalışmada Alevî-Bektaşî kültüründe Yedi Ulu Ozan diye adlandırılan ve temsilcileri arasında ismi zikredilen Nesîmî, Hatâî, Fuzûlî, Yemîni, Pir Sultan Abdal, Virânî ve Kul Himmet hakkında bilgi verilecek ve bu şairlerin divanlarındaki şiirlerden hareketle yedi sayısına yükledikleri anlamlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: sayı, yedi, Alevî-Bektaşî, Yedi Ulu Ozan, şiir.

Abstract

Number symbolism has attracted attention of almost all societies since ancient times up to our day, and also has been important not only for the societies but also for the religions. In general, meanings attributed to numbers by cultures influenced from Pythagorean philosophy are different, however a unity of meaning in many points draws attention, as well. Number symbolism has influenced not only foreign cultures but also the Turkish and Islamic cultures. In these cultures, the numbers one, three, five, seven, nine, twenty-eight, thirty-two and forty are especially at the forefront.

This work aims to give a brief information on the number symbolism and then elaborates on the number seven. After discussing the meanings attributed to symbolism of number seven by various religions and nations, we will touch the meanings attributed to the number seven by Alawite-Bektashi circles and Hurufî order -these groups were among of the most prominent circles when number symbolism is mentioned-, which were being represented by Nesîmî, who is considered to be one of the Seven Grand Poets. Moreover, we will give information about the Seven Grand Poets - Nesîmî, Hatâî, Fuzûlî, Yemîni, Pir Sultan Abdal, Virânî and Kul Himmet- of the Alawite-Bektashi culture, -these poets are considered among the representatives of Alawite-Bektashi culture - and the meanings attributed by them to the number seven, as they mentioned in their diwans (poetry anthologies)

Key words: the number, seven, Alawite-Bektashi, Seven Grand Poets, poem.

* Makalenin Geliş Tarihi: 10.04.2017, Kabul Tarihi: 23.05.2017.

** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, reyhhankeles@atauni.edu.tr; ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3040-3081

A. Giriş

A.1. Sayıların Sembolizmi

Her uygarlığın kendilerine ait bir sayı sistemi vardır. Willi Hartner'a göre sayı sistemi gelişmiş olanı, hayli soyut Sümer ve Babil sayı sistemleridir. Nitekim eski Mezopotamya ilk zamanlarda astronomi ve matematiğin geliştirildiği yerdir ve bugün kullandığımız belli sayıların anlamlarının çoğu Mezopotamyalılara aittir. Yine Hartner'a göre sayıların en gelişmiş, astronomik hesaplamalarla uğraşan ve şaşırtıcı biçimde hatasız olan Maya sistemidir (Aktaran Schimmel, 1998: 16). Eski Hint metinlerinde sayılara tapıldığı bilinmektedir: "Selam olsun Bir'e, Selam olsun Yüz'e." Yüksek dinler bile belli sayıların dinsel önemini ve gizemli karakterini kabul ederler. Yahudi, Hristiyan ve İslami kürede sayılara ve özelliklerine gösterilen ilgi esas olarak Pisagorcuların hazırladığı temellere dayanmaktadır (Schimmel, 1998: 20-21).

Tarih sayfalarında yerini alan harf ve sayı simgeciliğine dair en önemli gizemci hareketlerden biri olan ve M.Ö. 500 yıllarında başlayan Pisagorasçı düşünceye göre (Tökel, 2016: 27) sayı, âlemin prensibi ve özüdür. Her varlık bir sayıyı gösterir. Bilimin son gayesi her birinin karşılığı olan sayıyı bulmaktır. Sayılar ve dolayısıyla varlıklar "bir"den çıkarlar. Buna göre eğer sayı eşyanın özü ise sayının özü de bir olacaktır (Weber, 1998: 25). Bütün sayıların bir'den gelmesi gibi, bütün çokluklar da bir olan Yararıcıdan gelmektedir. Sayılar, Pisagorcu düşüncede olduğu gibi yalnızca bazı nicelikler olarak değil, birliğin ontolojik görünümüleri olarak ele alındıklarında çokluk içinde birliğin yani kesret içindeki vahdetin ifade araçları olurlar. Bu yüzden matematik İslami düşüncede daima çekici bulunmuştur (Nasr, 2011: 145). Pisagorcu düşüncede bir sayı gizemciliğinden bahsetmek mümkündür. Bu düşünceye göre; sayılar düzene soktukları şeylerin karakterlerini etkilerler; böylece sayı Tanrıyla yaratılmış dünya arasında aracı olur; sayılarla yapılan işlemler izlendiği takdirde bu işlemler kullanılan sayılarla bağlantılı şeyleri de etkiler. Böylece her sayı, özel bir karakter, kendisine ait özel bir gizem ve özel bir metafizik anlam taşır. Astrolojik fikirlerle birleştirilmiş olan sayı sembolizmi Orta Çağ düşüncesine damga vurmuş ve Kilise tarafından çokça kullanılmıştır. Orta Çağ bilginleri sayıların aşırı önemli ve etkili olduklarına öyle inanmışlardır ki yazılarını anlamlı sayı kombinasyonlarına göre düzenlemeye çabalamışlardır. Örneğin Augustine'in (ö. 430) *Tanrı Devleti* adlı eserinin 22 bölümü İbrani alfabesinin 22 harfine karşılık gelir. Yine Teslis'in 3'ünü esas alan Dante'nin (ö. 1321) *İlahi Komedya'sı* sayı sembolizmini incelikle işleyen bir diğer eserdir (Schimmel, 1998: 27, 30-31). Bu anlamlı bölünmeyi Gazzali'nin (ö. 505/1111) 40 bölümlü *Din Bilimlerinin Canlandırılması* adlı eserinde de görmek mümkündür. Bu yapıtta "kırk" hazırlanış sayısıdır ve bu eserde kullanılması okuyucunun Yasa'nın yapıtları ve gizemci sevgi edimleri aracılığıyla, ölüm anında Rabb'le buluşmaya adanmış olan son bölüme ulaşmasını sağlar. Ortadaki yirminci bölümün İslam'daki temel şahsiyete yani Hz. Muhammed'e adanmış olması önemlidir.

Pisagor ve Pisagorcü düşünceden etkilenen, özellikle sayılar konusunda Pisagorcülüğün etkisinden kurtulamayan İhvân-ı Safâ (Çetinkaya, 2008: 47-48) düşüncelerini, dinî ve felsefî ilimler alanında yazdıkları toplam elli iki risâleden oluşan *Resâilü İhvâni's-Safâ*'da anlatmıştır (Uysal, 2000:1). Sayılara büyük önem veren İhvân-ı Safâ sayıların çoğunun özellikle kürelerin sayısı (9), burçlar kuşağının bölümleri (12), gezegenler (7) ve ayın devir sayısına (28) tekabül eden sayıların sembolik öneminin farkında idiler. Onlara göre bu sayılar tam (kâmil) sayılardır. Hatta bu sayıların eşsizliği $7=3+4$; $12=3x4$; $28=7x4$; $7+9+12=28$ gibi işlemlerden bellidir (Nasr, 1985: 90). Yedi sayısı İhvân-ı Safâ'ya göre ayrıca önemlidir. Gezegenlerin sayısı olan yedi, $3+4$, $2+5$, $1+6$ 'dan, yani bir zarın ters taraflardaki sayıların toplamından elde edilebilen ilk tamsayıdır (Schimmel, 1998: 29). Yine İhvân'a göre yedi sayısının özelliği ilk kâmil sayı kabul edilmesidir. Buna göre yedi kâmil (yetkin) sayıdır. Bu adı almasının nedeni ilk tek sayı olan üç ile ikinci çift sayı olan dört'ün toplamından meydana gelmesidir. Bu özellik yediden önceki başka hiçbir sayıda yoktur. Yedi böylece en kâmil sayı kabul edilir (Çetinkaya, 2008: 73).

İslam dünyasında sayıları dengeyin dayanağı olarak kabul eden Câbir b. Hayyân (ö. 200/815), aynı zamanda Pisagorcülerin niceliksel sayılarını da kullanır. Çünkü Câbir'e göre denge nefsü'l-âlemin her cevhere olan eğilimini ölçmek için vardır (Nasr, 1985: 59). Câbir'in teorisine göre madde kurulum, yaşlılık, sıcaklık ve soğukluk şeklindeki dört tabiata sahiptir ve bunlar 1, 3, 5, 8 sayılarının her elementte değişen oranları ile bunların değişmez toplamı olan 17 sayısıyla irtibatlıdır. Câbir, madde ve kâinatın teşekkülünde 17 sayısının anahtar rolünün yanı sıra her elementte var olan 7 güç ve her gücün sahip olduğu 4 yoğunluk derecesinin çarpımından elde edilen 28 sayısını da mükemmel bir sayı kabul eder. Câbir tarafından kullanılan sayı dizilerinin Pisagorcü telakkilerle, eski Bâbil ve hatta Çin kültürüyle ilgili olduğu anlaşılmıştır (Kaya, 1992: 535).

Türk kültüründe sayılara yüklenen anlamlar dinî inanmalardan kaynaklanmakla beraber İslamiyet öncesi yaşantıdan da izler taşımaktadır¹. Buna göre geleneksel kültürde sayılar üzerine kurulan inançların kaynakları hem İslam dinine hem de Orta Asya yaşayışına ve Şamanizm'e dayanmaktadır. Yazının henüz icat edilmediği sözlü kültürlerde sayılar; ritüel ve pratiklerde, dualarda, dinî ve kültürel terminolojide öğrenmeyi ve aktarmayı kolaylaştıran bir işleve sahiptir (Coşar, 2011: 116).

Türk kültüründe sayıların geçmişine göz atıldığında, Şaman inancında, Orta Asya Türklerinde, İslamiyet'te ve günümüze değin Türk inancı ve toplumsal yaşamında oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin kaynak ve edebî eserler incelendiğinde bir, üç, dört, beş, yedi, dokuz, on iki, kırk sayılarının Türk kültüründe belli bir ehemmiyete sahip olduğu görülmüştür (Ulukan, 2012: 179).

Sayı sembolizmi hakkında verilen bu genel malumattan sonra yedi sayısı hakkında kadim milletlerden bugüne değin kültürlerde hatta inançlarda ne tür düşüncelerin yer aldığına bakalım:

A.1.1. Yedi Sayısının Sembolizmi:

Yedi sayısı dünya kurulduğundan bu yana insanlığı kendisine hayran bırakmış bir sayıdır. Yedi sayısının sembolizmi hakkında çeşitli dinlerden milletlere ne anlamlar taşıdığı hususunda Schimmel, ciddi çıkarımlarda bulunmuş ve şunları paylaşmıştır: Yedi, dört elementi kuşatan ve duyuşal güçlere karşılık gelen maddi dörtlümeyle (hava=zekâ, ateş=istenc, su=duygular, toprak=ahlâk) birlikte yaratıcı ilkelerin üçlülüğünü (aktif zekâ, pasif bilinçaltı ve işbirliğinin düzenleyici gücü) içerir. Yedi'nin 3'ü ruhsal, 4'ü maddi iki parçaya bölünmesi Orta Çağ yorumbiliminde çok sık kullanılmıştır (Schimmel, 1998: 140). Antik dönemde toplumda oldukça önemli olan zekâ, cesaret, ölçü ve adalet şeklindeki dört olgunun özellikle Orta Çağ döneminde tanrısal erdemler olan inanç, ümit ve sevgi olguları ile birleşerek yedi erdeme ulaştığı gözlenir (Ulukan, 2012: 185).

Yedi sayısı Babil'de gezegenlerin sayısı olarak bilinir: Güneş, Ay (her ikisi de birer gezegen olmamakla birlikte bu sistemin içinde vardır) Merkür, Mars, Venüs, Jüpiter ve Satürn. Bu yedi gezegen sırasıyla yedi cennetsel kürenin parçasıdır ve bu görüş binlerce yıldır insan imgelemini harekete geçirmiştir. Kadim Babil Zigurat'ı yedi katlı olup aynı şekilde yedi basamaktan oluşan Sümer kralı Gudea'nın tapınağına, yedi göksel kürenin ziyaretçisini hatırlatmak için "dünyanın yedi kısmının evi" denilmiştir. Hayat ağacı da yedi dalla temsil edilir; her dalın yedi yaprağı vardır ve bu yedi kollu Yahudi tören şamdanının modeli olarak düşünülebilir. Yedi yalnızca Yakın Doğu'da değil Kolomb öncesi Amerika'da Mayalarda da önemlidir. Mayalar göğün yedi katlı olduğuna inanır ve yediye yer belirleme simgesi olarak kullanırlardı. M.Ö. XVIII. yüzyılda Hammurabi zamanında ilk kez ortaya çıkan Babil takvimi ayın aşamalarını esas almış, böylece her ayın yedinci, on dördüncü, yirmi birinci ve yirmi sekizinci günleri belirli etkinliklerden kaçınılması gereken şanssız dönem olarak görülmüştür. Nitekim Yahudilikte de yedinci gün ilahî dinlenme günüdür yani kutsaldır (Schimmel, 1998: 142-143).

Eski Ahit yedilerle doludur. Âdem'den sonraki yedinci kuşakta 777 yıl yaşayan ve 77 kere öcü alınacak olan Lamekin vardır.² Nüh'un güvercini 7 gün uçar³ ve Tufan'ın hazırlıkları 7 gün sürer.⁴ Ödüller ve cezalar 7 kez yinelenir.⁵ Yine Eski Ahit'te Erden'de 7 kere yıkanmadan⁶, 7 kere aksırının ölümden döneceğinden⁷ bahsedilir. Yedi'nin kararsızlığı Firavun'un düşünde 7 semiz ve 7 cılız inek görmesiyle çok iyi ifade edilir.⁸ Yedi her şeyi içermesi açısından Bilgelğin Yedi Sütunu olarak Meseller bölümünde övülür.⁹ Süleyman'ın tapınağına çıkan 7 basamak, Babil tapınaklarının 7 katına denk gelir. Fırat 7 kola ayrılır. Kadim İsrail'de kurban kefaretilinde 7 kez kan akıtılır (Schimmel, 1998: 144-145).

Yedi'ye Hristiyan geleneğinde de önem verilir. XIV. yüzyıl Mısır tarihçisi Makrizi (ö. 845/1442), Mısır'daki Hristiyanların (Kıptiler) kendi kiliselerinde 7 büyük ve 7 küçük şenlik kutladıklarını bildirmiştir. Meryem'in 7 sevinci ve 7 kederi vardır. 7

sayısı Orta Çağ Hristiyan düşüncesinde o kadar merkezdedir ki Salisburyli John (ö. 1180) XII. yüzyılda yazdığı *De septemseptenis* adlı kitapta 7 tür bilgelik, 7 güzel sanat, Kutsal Ruh'un 7 armağanı, tefekkürün 7 derecesi, felsefenin 7 temel ilkesi vs.'den bahseder. Onlara göre 7 evrenselliğin sayısıdır (Aktaran Schimmel, 1998: 148-150).

Yedi, Sâmî ve Fars geleneğinde ruhani ve kutsal sayılan 3 ile cismani sayılan 4 sayısını birleştiren en önemli sayı kabul edilir. Hint ve Fars Ârileri arasında üç, beş ve yedi öncelikli çağrışımları olan sayılardandır ve Mecûsiler'de de kutsal kabul edilmektedir. Özellikle yedi sayısı kendi içinde bütünlük belirtmesi sebebiyle çeşitli milletlerce mistik bir nişan ve işaret çerçevesinde değerlendirilmiştir. Örneğin Persler'de hukuk ve adaleti yürüten ve yönlendiren Kralın yedi danışmanı kraliyet hâkimlerinden sayılıyordu. Pers ordusu ondalık sistemde bulunmasına rağmen yedi adet saha kumandanı orduyu sevk ve idare etme görevini üstlenmişti. Ayrıca eski zamanlardan beri taptıkları ilâhların sayısı "Ahura Mazda, Güneş, Ay, Hava, Ateş, Su ve Rüzgâr" olmak üzere yediye ulaşıyordu (Öz, 2009: 241).

İslam'da da 7'ye önemli bir rol verildiği görülmektedir. Sâmî kökleri bir yana kadim İran geleneklerinden kaynaklanan bu durum iki kültürel bölge arasındaki değiş tokuştan kaynaklanır. İran bu hâliyle İslami kültürel geleneğin biçimlenmesine katkıda bulunmuştur. Örneğin Mitras kültü¹⁰ İran'dan gelmiştir. İranlılar dünyayı 7 iklime ayırmıştır ve İran'ın ulusal destanı olan Firdevsî'nin (ö.411/1020 [?]) *Şehnâme'si* Rüstem'in 7 kahramanlığını ve İsfendiyar'ın becerilerinden oluşan başka bir yediliyi anlatır (Schimmel, 1998: 158).

Kur'an'a göre Allah dünyayı 7 katlı yaratmıştır.¹¹ Hac'da Mekke'deki Kâbe'nin çevresinde dönmek demek olan tavaf 7 kez yapılmaktadır. Safa ve Merve tepeleri arasında 7 şavt yapılır ve Haccın sonunda Mina'da her defasında 7şer taşla üç defa şeytan taşlanır. Gelenek, *mu'allakat-ı seb'a* [yedi askı]'yı İslamiyet öncesi Arap şiirinin hazineleri olarak korur. Hristiyanlığın ilk dönemlerinden beri bilinen 7 uyurlar Kur'an'da¹² da ortaya çıkar. Fâtiha 7 ayetten oluşur (Schimmel, 1998: 159).¹³

Hadis rivayetlerinde de yedi sayısı yer almıştır. Kur'an'ın yedi harf üzere nazil olması,¹⁴ köpeğin içmesi sebebiyle kirlenen kabın yedi defa yıkanması,¹⁵ secdede vücudun yedi kısmının yere değdirilmesi,¹⁶ bir rivayette büyük günahların yedi sayısı ile sınırlandırılması,¹⁷ cehennemın yedi kapısında iki meleğin görevli olarak bulunması,¹⁸ kurbanlık sığır ve devenin en fazla yedi kimse adına kesilmesi,¹⁹ Allah'ın yedi kişiyi kıyamet gününün gölgesinde gölgelendireceği²⁰ bunların bir kısmını teşkil eder (Öz, 2009: 241).

Tüm bunlarla birlikte 7, en çok İsmailî mezhebinde ön plandadır. Bu mezhebe Yedinci Şiiler de denir. Buna göre son imam, Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali'ye ve şehit Hz. Hüseyin'e uzanan imamlar zincirinde yedincidir. İsmailî filozoflar, ilahî yaratılış sözcüğü *kün feyekûn*'un (كن فيكون) 7 harfindeki 7 ezeli çeşmeden akan

ilkeleri bilirler, önce 7 cennet sonra 7 yeryüzünün doğduğunu söylerler. 7 büyük Peygamber (Enoş, Nuh, İbrahim, İshak, Yakub, Musa ve İsa) 7 göksel küreye karşılık gelir ve her peygamberin 7 yeryüzüne karşılık gelen döneminde 7 imam ortaya çıkar (Schimmel, 1998: 162-163).

Destan ve masallarda, hatta Türk topluluklarının inançlarında ve günlük yaşayışlarında sıkça rastlanan yedi sayısının menşei eski Türk inancına dayanmaktadır (Yüksel, 1980: 18). Kam-Şaman inanışlarında yedi ile ilgili kabul ve davranışların yaygınlığı dikkat çekmektedir. Örneğin Tanrı Ülgen yeryüzünde önce yedi kişiyi yaratır. Tanrı Ülgen'in katına ulaşmak için yedi engel aşılmalıdır. Büyü yaparken, kızdırılan demir yedi pınardan, yedi değirmen olduğundan alınan yedi suya atılır (Durbilmez, 2011: 86-87).

Yedi sayısı, Hitay Devleti zamanında kutsal sayılar arasına girmiş, Göktürk devrinden itibaren kozmolojik bir anlam kazanmış ve "dünya yedi iklimdir" diye söylenmeye başlanmıştır (Ögel, 2014: I/325-326). Anadolu'da ve bütün Türk boylarında kutsal sayılan yedi sayısı ile ilgili olarak şu inanışlar hâkimdir: Altay Türklerine göre ayın tutulması "yedi başlı dev" yüzündendir. Kırgız Türklerinde Kutup Yıldızında bulunan "Büyük Ayı"ya, "yedi bekçi" denmektedir. Büyük Ayı burcuna Türkler arasında yedi kör, yedi eşek, yedi at, yedi kardeşler, yedi vahşi köpek, yedi han, yedi hırsız, yedi kurt, yedi aygır gibi isimler verilmiştir. Batı Göktürk Kağanı İstemi Kağan, Bizans İmparatoruna yazdığı mektupta kendisinden yedi iklimin hükümdarı olarak bahseder. Manas destanında "yedi yer, yedi kişi, yedi gün, yedi pars, yedi oğul, yedi kadın, yedi bakıcı, yedi yıl, yedi tümen, yedi su" tabirleri geçmektedir. Orta Asya ve Anadolu Türklerine göre yer yedi kattır. Yine Anadolu'da kutsal ve uğurlu sayılan çok sayıda kullanılış şekilleri vardır. Örneğin, yedi çoban, yedi minare, yedi ilke, yediye gitmek, yedisini görmek, yedi arşın bez, yedi harika, yedi oğul, yedi işlem, yedi taş, yedi basamak, yedinci ay, yedi defa yıkamak, yedi filiz, yedi divan, yedi Mushaf, yedi organ, yedi kamış, yedi gün, yedi gece, yedi mezmurlar, yedi göller, yedi ayet, yedi kıraat, yedi tamu, yedi uyurlar, yedi imam, yedi derviş, yedi rahip, yedi öğüt, yedi gezegen gibi. Yine yedi sayısının atasözü ve deyimlerde de ayrı bir yeri vardır: Yedi düvele meydan okumak, yedi kat yerin dibine geçmek, yedi mahalleden kovulmak, yedi yerden yamalı, yedi canlı, yedi denizin attığı, yedi kat yabancı, yediden yetmişe kadar, yedi bela, yedi göbek, yedi başlı yılan, insan yedisinde ne ise yetmişinde de odur gibi (Yüksel, 1980: 18-21; Yardımcı, 641-642).

Son olarak İslami dönem edebiyatına bakıldığında Farsça yazılan çok sayıda eserin isminde yedi sayısının geçtiği görülmüştür. Örneğin Nizâmî-i Gencevî'nin (ö. 611/1214 [?]) Sâsânî Hükümdarı Behrâm-ı Gür'un yedi eşinin kendisine anlattığı hikâyelerden oluşan *Heft Peyker*'i; Molla Câmî'nin (ö. 898/1492) yedi mesneviden oluşan eseri *Heft Evreng*'i; Hâtîfî'nin (ö. 927/1521) *Heft Manzar*'ı; Âgâ Ahmed Ali'nin (ö. 898/1492) yedi mesneviden oluşan *Heft Âsumân*'ı; Nev'izâde Atâî'nin (ö. 1045/1635) İstanbul hayatından izler taşıyan *Heft Hân*'ı; Emîn-i Ahmed-i Râzî'nin (ö. 1002/1594) *Heft İklim*'i bu tür eserlerdendir (Öz, 2009: 241).

A.1.2. Hurufilikte Yedi Sayısı

Yedi sayısına farklı kültür ve medeniyetlerde nasıl yer verildiği arayışımız devam ederken Hurufilerden bahsetmemek mümkün değildir. Özellikle Yedi Ulu Ozan'dan biri sayılan Nesîmî'nin Hurufi-meşreb oluşu Hurufilerin yedi sayısına yükledikleri anlamları araştırmamızda önemli bir etken olmuştur.

Fazlullah-ı Hurufî'nin (ö. 796/1394) kurup geliştirdiği, harflerin esrarına dayanan ve Bâtını bir akım olan Hurufiliğin temeli, eski çağlardan gelen ve harflerle sayıların kutsallığını kabul edip bunlara çeşitli sembolik anlamlar yükleyen anlayışa dayanmaktadır. Hurufiliğin ne zaman ve nasıl doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. İslam dünyasında Hurufî anlayış ve yorumlar, başta bazı mutasavvıflar olmak üzere çeşitli İslami gruplar arasında ilgi görmüş, özellikle İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) katkılarıyla bu ilgi artmıştır. İslam dünyasında Bâtını düşüncelerin ışığında Hurufiliği bir sistem şekline sokan ve bir fırka hâlinde yayan kişi Fazlullah-ı Hurufî olmuştur. Özellikle Timur'un (ö. 807/1405) saltanatı döneminde (1370-1405) onun hoşgörüsü ile Anadolu'da faaliyet sahaları genişlemiştir. Fazlullah, Hurufiliği kurarken Arapçadaki yirmi sekiz harf ve bunlara ilâveten Farsçadaki dört harf ile sayılar arasında çeşitli ilişkiler kurmak suretiyle Hurufilik sistemini yerleştirmiştir (Aksu, 1998: 408).

Hurufilik Anadolu Türklüğü tarafından Alevi-Bektaşî düşüncesinin kabulü ve desteği ile Rumeli'ye kadar taşınmış ve asırlarca yaşatılmış bir akımdır. İréne Mélikoff, Hurufiliğin Bektaşîliğe nüfuzu sayesinde varlığını sürdürebildiğini, hatta Bektaşîlik sayesinde Hurufiliğin yüzyıllara meydan okuyabildiğini söylemektedir (Aktaran Şenödeyici, 2015: 201-203). Hurufiliğin Bektaşîlik üzerindeki bu tesiri, Alevi-Bektaşî çevrelerinde Nesîmî'nin yedi büyük ve ilahî şairden (Yedi Ulu Ozan) biri olarak tanınmasını sağlamıştır (Gölpınarlı, 1973: 28).

Hurufiler sayıbilimsel spekülasyonda özellikle ön plandadırlar. Her şeyin harfler ve harflerin sayısal değerlerini içerdiğine inanırlar. Çok kolay bir biçimde Kur'an'daki yedililerde insan yüzünün, saçının ve bedeninin geri kalan kısmının 7 kısmı arasında bağlantı kurarlar (Schimmel, 2008: 160-161). Bu sisteme göre bütün evren ve varlıklar, insanın yüzünde bulunduğu kabul edilen ve birine *hutût-ı ebiyye*, diğerine *hutût-ı ümmiyye* denilen yedişer hatlı iki görünüşle açıklanır (Aksu, 1998: 409). Hurufilere göre insan yüzünde 7 ümmî hat vardır. Bunlar, saç, dört kirpik ve iki kaşın toplamından mütevellittir. Bu 7 ümmî hat 7 semavata karşılık gelir. Yüzde ayrıca 7 delik bulunur. Bunlar, iki göz, iki burun, iki kulak ve bir ağızdan oluşurlar. Yine Hurufilere göre bu 7 delik 7 yıldıza, yerin/göğün 7 tabakasına veya 7 denize denk gelir. Bir de *hutût-ı ebiyye* vardır ki bu ergenlik çağına giren erkekte ortaya çıkar. Bunlar da iki sakal, iki burun içi, iki bıyık ve bir *anfeka* [dudak altı]'dır. 7 ümmî hat 4'er unsurdan (*anâsır-ı erbaa*) oluştuğu için bu 28 ilahî kelimeye işaret eder; dilin altındaki istiva hattı ile birlikte 8 kısım ortaya çıkar ve 4 unsur üzerinden

hesaplandığında 32 ilahî kelime hizasında 32 hat elde edilir. Dolayısı ile 28 (Arap alfabesinde toplam 28 harf vardır) ve 32 harften (Fars alfabesindeki گ، ژ، چ، پ، harfleri ile birlikte toplam 32 harf vardır) oluşan eşya –ki evrende mevcut tüm sesler bu 32 harfin dışında değildir, insanda toplanmış demektir (Usluer, 2009: 191, 266, 278, 280).

Bu inanışa göre insan vücudunun en faziletli ve en üstün uzvu yüzdür. Çünkü zahir ve batın tüm duyu organları yüzdedir. Yine konuşma özelliği de yüzde bulunmaktadır ki bu insanı diğer canlılardan ayıran bir özelliktir. Hepsinden önemlisi ilahî kelimelerin (28, 32) zuhur ettiği yer yüzdür (Usluer, 2009: 277). Kur'an 28 harften oluştuğu için Kur'an'ın sırları insanın yüzünde zahir olmuştur. Yüzdeki yedi hat Fâtiha'nın 7 ayetine karşılık gelmektedir. Fâtiha, Kur'an'daki manaların özü olduğu için kitabın anasıdır, ümmü'l-kitâbtır (Şenödeyici, 2015: 221).

A.1.3. Alevi-Bektaşî Kültüründe Yedi Sayısı

Alevi-Bektaşî kültüründe sayıların simgesel kullanılışı, Türk kültürünün söz konusu sayılara yüklediği anlam çerçevesi ile örtüştüğü gibi kendine özgü birtakım inanç ve kabullerden de izler taşır (Coşar, 2011: 117).

Alevi-Bektaşî kültürünün yaşandığı bir yer, topluluk veya etkinlikte ilk dikkati çeken şeylerden biri “üçler, beşler, yediler, kırklar” gibi birtakım sayıların yaygın bir şekilde kullanılıyor veya söyleniyor olmasıdır. Bu sayılar, dışarıdan bakanların dikkatini çektiği gibi, ne anlama geldiği, neyi, neleri sembolize ettiği de merak konusudur. Alevi-Bektaşî ibadet veya cemlerinde “Bism-i Şah, Allah Allah” diye başlanarak okunan gülbanklerde “üçlerin, beşlerin, yedilerin, on iki imamların, on dört masum-ı pâklerin, on yedi kemerbestlerin, kırkların, cümle erenlerin, evliyaların hüsn ü himmetleri ve keremleri üzerimizde hazır ve nazır ola!” denilerek, birtakım sayılarla sembolize edilen ululardan bahsedilir. Yedi; Alevi-Bektaşilerce, Hz. Muhammed ile eşi Hz. Hatice, kızı Fâtıma, damadı Hz. Ali, torunları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Selman-ı Farisî'den oluşan Yedileri simgelemektedir. Ayrıca İmam Musa Kâzım'a kadar olan yedi imama da “Yediler” veya “Yedi İmamlar” denmiştir. (Günşen, 2007: 342-344). *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*'nde ise yedi kelimesinin karşısında “İmam Ali'de bulunduğu inanılan yedi üstün sıfatı; Yediler'i; tarikatta, yolda bulunan yedi erkânı; Fatma Ana kuşağının yedi rengini; insanın başında yer alan yedi deliği; yedi gök ve yedi tamuyu simgeleyen sayı” yazmaktadır. Yine aynı çalışmada yedi ile ilgili olarak, yedi abdal, yedi aşama, yedi ata, yedi baba, yedi çizgi, yedi delik, yedi erkân, yedi farz, yedi gök, yedi iklim, yedi kale, yedi kanal, yedi renk, yedi sıfat, yedi taş, yedi tamu, yedi tutum, yedi ulu, yedi ulu ozan ve yedi yıldız tabirleri ve Alevi-Bektaşî kültüründe bu tabirlere yüklenen anlamlar yer almaktadır (Korkmaz, 2016: 709-710).

Türkçede üçler, yediler, kırklar şeklinde ifade edilen ve gayb erenleri denilen *ricâlü'l-gayb* inancı Şîa tarafından kabul edilmiş ve özellikle tasavvufta bu inancın oluşmasında Şii ve Bâtınlığın etkili olduğu ileri sürülmüştür. Tasavvufî anlayışa göre kutub, ricâl hiyerarşisinin başıdır. Kutubdan sonra vezirleri konumunda olan iki imam (*imâmân*) gelir. Kutub ve imâmâna "üçler" denir. İmâmânı evtâd takip eder. Evtâd âlemin dört yönünde görevlendirilmiş dört velidir. Evtâdın her biri bir peygamberin kalbi üzeredir ve dört büyük meleğin ruhaniyetinden yardım alır (Uludağ, 2008: 82). İbn Arabî'ye (ö. 638/1240) göre bu peygamberler Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. İsa ve Hz. Muhammed; melekler ise Cebrail, İsrâfil, Azrail ve Mikail'dir. Dolayısıyla abdal; dört evtâd (direk), iki imam ve bir kutub olmak üzere "yediler"i ifade etmektedir (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 2007: I/465). Tasavvuftaki ricâlü'l-gayb anlayışı bilhassa Tirmizî (ö. 295/888) tarafından nakledilen şu hadise dayandırılmaktadır: "Bu ümmetim içinde İbrahim tabiatı üzere kırk, Musa tabiatı üzere yedi, İsa tabiatı üzere üç, Muhammed (a.s.) tabiatı üzere bir kişi bulunur. Bunlar derecelerine göre halkın efendisi sayılırlar" (Aclûnî, 1351: I/21-22; Ögke, 2001:164).

Yine Alevi-Bektaşî kültüründe eskiden kemerlerin özel tören ve tekbirlerle bağlandığı bilinmektedir. Hatta kemer yedi defa bağlanır ve bunlardan her biri ayrı ayrı manalar ifade ederdi (Yüksel, 1980: 20).

Tüm Bâtını öğretilerde olduğu gibi Alevi-Bektaşî kültüründe de semboller geçerlidir. Örneğin bu sembollerden hayvanlar (aslan, kartal, koç, kurt, geyik, turna, güvercin vs.), geometrik şekiller (kare, üçgen, daire, küre vs.), çeşitli nesnelere (tüy, asa, kılıç, ateş, güneş, ay, ışık, su vs.), renkler (yeşil, kırmızı, sarı, siyah, mavi vs.) ve sayılar (0, 1, 3, 7, 9, 12, 40, 52 vs.) Alevi-Bektaşilikte kullanılmış, özellikle bu sembollerin başlarına sayılar getirilmiştir. Alevi-Bektaşî öğretilerinde ozanların sayısının neden 7 olduğu sorusu tam da burada karşımıza çıkmaktadır. Bunun cevabı kesin olarak bilinmemekle beraber burada evrenin sayılardan oluştuğunu belirten, sayı gizemciliğinin ve bunu en üst aşamada savunan Hurufiliğin derin etkisinin görüldüğü söylenebilir. Buna ilaveten Bâtınlığın, iletlerini, gizli bilgilerini, sırlarını, geçmişten getirdiği kendine özgü görüş ve düşüncelerini birtakım simgelerle, sembollerle, imgelerle, remizlerle ve sayılarla vermesinden kaynaklandığı da söylenebilir. Nitekim bu hususta Süleyman Zaman'ın Yedi Ulu Ozan'a dair yazdığı kitabındaki kanaati şu şekildedir: "Yedi sayısının Bâtını inançlarda ve ezoterik öğretilerde çok önemli bir karşılığı vardır. Alevi-Bektaşilik ezoterik bir öğreti ve Bâtını bir inanç olduğundan, gizli bilgiler ve sırlar içermektedir. Yedi sayısı da bu tür bir sırrı içermektedir. Binlerce ozan olmasına karşın, ozan sayısını yedi sayısı ile sınırlayan anlayışın, bu öğretinin özünde bulunan, önemli gizli bilgileri simgelerle, sayılarla vermek düşüncesinin pekiştirilmek istenmesinden dolayı olabilir. Bu durumda "yedi" sayısı, söz konusu "kozmetik bilinci" yansıtan bir değeri, bir sembolü içermektedir. Ulu ozanların sayısının neden "sekiz" değil de "yedi" olduğu sorusunun yanıtı, bu "yedi" sayısına

yüklenilen kutsallıktan dolayıdır demek, akla uygun düşmektedir. Adı geçen bu ozanlar, gerek bilgileri, gerek cesaretleri ve gerekse halk üzerinde bıraktıkları etkileri, bugün bile hâlen çok yoğun bir şekilde devam etmektedir. Bu ozanların yüzyılları aşan etkileri, onları önemli kılmış ve gerek bu yolun sürdürücüleri ve gerekse önderleri bu ozanları “ulu” konumuna sokmuşlardır” (Zaman, 2009: 86-92).

Yapılan araştırmalara göre Yedi Ulu Ozan kavramı ilk olarak Abdülbâki Gölpinarlı-Pertev Naili Boratav'ın birlikte hazırladıkları ve 1943'te yayımladıkları *Pir Sultan Abdal* kitabında yer almıştır. Burada yer alan bilgilere göre Alevi/Kızılbaşlar, yedi büyük şair olarak Nesîmî, Fuzûlî, Hatâî, Pir Sultan, Kul Himmet, Yeminî, Virânî'yi tanırlar. Bu yedi şairden Hatâî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yeminî ve Virânî tam Bâtınî'dir. Fuzûlî'yi Yedi Ulu Ozan'dan saymayıp yerine Teslim Abdal'ı (XVII. yüzyıl) alan Alevi çevreleri de vardır. Hatta yedi sayısını üçe indiren Alevi muhibleri de görülmüştür (Tan, 2015: 19-20).

B. Yedi Ulu Ozan ve Yedi Sembolizmi

B.1. Yedi Ulu Ozan

Alevi-Bektaşî çevrelerince Yedi Ulu Ozan'dan sayılan, XV-XVII. yüzyıllarda yaşamış şairler şunlardır: Nesîmî (ö. 820/1417 [?]), Hatâî (ö. 930/1524), Fuzûlî (ö. 963/1556), Yeminî (XVI. yüzyıl), Pir Sultan Abdal (XVI. yüzyıl), Virânî (XVI-XVII. yüzyıl) ve Kul Himmet (XVI-XVII. yüzyıl).

B.1.1. Nesîmî: XIV. yüzyılda Azeri sahasında yetişmiş olan Nesîmî'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeteri kadar bilgi yoktur. Eserlerinden yola çıkarak hakkında elde edilen bilgilerden birine göre Nesîmî'nin Türkmen asıllı olduğunu söyleyebiliriz. Doğum tarihi bilinmeyen Nesîmî'nin 1404 veya 1417 yılında öldüğü, kabrinin Halep'te kendi adıyla anılan bir tekkede bulunduğu bilinmektedir (Bilgin, 2007: 3). Yalnız bu tekke onun gömüldüğü yere değil, derisinin yüzüldüğü yere yapılmıştır (Ayan, 2002: I/13).

Nesîmî, bilhassa Bektaşîler ve vahdet-i vücüt akidesini benimseyen sufiler tarafından büyük bir sufi olarak kabul edilmiştir (Gölpinarlı, IX/207). Nesîmî, Hurufî bir şairdir. Ancak Alevi-Bektaşî şiiri üzerinde büyük etki yaratmıştır (Er, 2006: 125). O, Alevilikte ikrarından-imanından dönmemenin, acı ve işkencede büyük direncin adı olmuştur. Mazlum bir velidir. Nesîmî, Anadolu'ya geldikten sonra Alevi-Türkmen halkın arasına karışarak yaşamıştır. Alevi-Bektaşî tekkeleriyle ilişkisini sürdürerek Hurufîliği, Anadolu Aleviliği içinde eritmiş, böylelikle Alevi inanç ve düşüncesine yeni felsefi boyutlar eklemiştir. Nesîmî bu düşüncelerinin yanı sıra bir ozan olarak söyledikleri ile de Alevilerin kutsal saydıkları yedi ozandan biri kabul edilmiştir (Yıldırım, 2006: 340-341).

B.1.2. Hatâî: Safevî Devleti'nin kurucusu ve ilk şahı olan Şah İsmail, 17 Temmuz 1487'de Erdebil'de doğmuştur. Babası Safevî tarikatının şeyhi Haydar (ö. 893/1488), annesi Uzun Hasan'ın (ö. 882/1478) kızı Âlemşah Halime Begüm'dür. 23 Mayıs 1524'de otuz yedi yaşında Tebriz'de vefat etmiştir. Kabri Erdebil'dedir. İran'da on iki imam Şia'sının tesisi konusunda kararlı bir yol izlemiş, böylece Kızılbaşların ve sufilerin dinî anlayışında köklü değişiklikler yaparak İran'ın neredeyse tamamen Şiileşmesini sağlamıştır (Gündüz, 2010: 253-254).

XIV. yüzyılda kurulan Alevi-Bektaşî edebiyatı XV. yüzyılda Hatâî mahlası ile didaktik şiirler söyleyecek olan Şah İsmail-i Safevî'yi yetiştirecektir (Muherremova, 2006: 215). Çağdaşlarının "sâhib-i seyf ü kalem" diye adlandırdıkları Şah İsmail, Azerî edebiyatının en önemli şairlerindedir. O, birçok şiirinde bir tarikat şeyhi ve bir müşid olarak ortaya çıkar. Şiirlerinde tasavvufun yanı sıra on iki imam ve Ehl-i beyt muhabbetini vurgular (Anıl, 2010: 256).

B.1.3. Fuzûlî: Büyük bir şair olmakla birlikte hayatı hakkındaki bilgilerin kısıtlı olduğu şairimiz Fuzûlî'nin asıl adı Mehmed'dir. Nerede ve ne zaman doğduğu bilinmemekle beraber tezkirelerde Bağdat'ta (Latifi, 2005: 459; Kılıç, 2010: III/1198; Solmaz, 2005: 459) veya Farsça ve Türkçe *Divan*larının mukaddimelerinde yer alan ifadelerle göre Kerbelâ'da doğduğu söylenmektedir (Karahan, 1996: 241). Fuzûlî, 1556'da Bağdat ve çevresini kasıp kavuran veba hastalığına yakalanmış ve bu hastalık neticesinde vefat etmiştir. Vefat ettiği sırada Kerbelâ'da olan şair Hz. Hüseyin'in türbesinin karşısındaki Abdülmümin Dede Türbesi'ne defnedilmiştir. Ömrünün 25 yılını Akkoyunlular döneminde, 26 yılını Safevîler döneminde ve 22 yılını da Osmanlı Devleti döneminde geçirmiş ve Bağdat Osmanlı toprakları arasında iken vefat etmiştir (Mazıoğlu, 2009: 433).

Mezhebi hakkında onun Şii mi yoksa Sünnî mi olduğu konusu üzerinde birçok tartışma yapıldıysa da Köprülü'nün, *Külliyât-ı Divân-ı Fuzûlî* için yazdığı mukaddimeden sonra günümüze kadar tartışılan Fuzûlî'nin Şiiliği meselesi, onun mutedil bir Şia-i İmâmiyye mensubu olduğu noktasında yoğunlaşmaktadır (Karahan, 1996: 242). Fuzûlî'nin Sünniliği, Şiiliği tartışıla dursun Alevi ve Bektaşîleri derinden etkileyen bilge bir ozan oluşu onun Yedi Ulu Ozan'dan biri olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

Onun bu camiadan sayılmasının nedenlerinden bazıları arasında *Hadikatü's-süedâ* adlı eserinde Kerbelâ faciasını kuvvetli bir lirizm ile anlatması ve şiirlerinde Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ konularını işleme zikredilmiştir (Kılıç, 2008: 46).

B.1.4. Yemîni: *Fazîletnâme* adlı eseriyle tanınan XVI. yüzyıl Kalenderî ve Bektaşî şairi diye nitelendirilen Yemîni'nin hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Doğum ve ölüm tarihi hususunda bilgi yoktur. Bir kaynakta Eğribozlu olduğu

rivayet edilmiştir (Kirman, 2013: 420). Asıl adının Derviş Muhammed, lakabının Hafızoğlu, babasının da Semerkant'ın ileri gelenlerinden Hafız adlı veya lâkaplı biri olduğu bilinmektedir (Yeminî, 2002: I/4).

Yeminî, Hurufî ve Şîî etkisinde teşekkül etmiş görünen doktrinin Kalenderî-Hayderî erkânı ile benzerliğinden hareketle bir Kalenderî şairi olarak görülmüştür. XVII. yüzyıldan itibaren Kalenderî zümrelerini içine alan Bektaşî geleneğinin mirasını devraldığı şairlerden biri olmuştur (Kirman, 2013: 420). *Demir Baba Velâyetnâmesi*'nde geçen bir bilgiye göre hafızdır. Hz. Ali'ye duyduğu büyük sevgi ve bağlılığın yanı sıra ifadelerindeki canlılık *Fazîletnâme* adlı eserinin Alevi-Bektaşîlerce çok sevilip beğenilmesini, hatta onun Yedi Ulu Ozan'dan biri sayılmasını sağlamıştır (Kılıç, 2008: 86).

B.1.5. Pîr Sultan Abdal: XVI. yüzyılın başlarında Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin Banaz köyünde doğduğu tahmin edilen Pîr Sultan Abdal hakkında tarihî kaynaklarda bilgi yoktur. Bâdeli bir halk şairi olan Pîr Sultan Abdal, Şahkulu'nun (ö. 963/1556) Anadolu'da başlattığı yoğun Safevî-Şîî propagandasının etkisinde kalarak bu görüşleri benimser. Ca'ferî-Alevî görüşlerine sahip olan Pîr Sultan Abdal'ın bazı şiiirlerinde İran şahının İstanbul'a hâkim olmasını istemesi ve bu doğrultudaki çabalarından dolayı idam edildiği ifade edilmiştir (Albayrak, 2007: 277). Tam olarak ne zaman idam edildiği bilinmemekle beraber kaynaklarda 1548 ile 1570 yılları arasında rivayete göre Hızır Paşa tarafından idam edilmiş olabileceği söylenmektedir (Zaman, 2009: 314).

Pîr Sultan Abdal'ın birçok nefesi Alevi-Bektaşî cemlerinde okunmasının yanı sıra "Güzel âşık cevrimizi/Çekemezsin demedim mi"; "Sabahın seherinde cümbüşe geldim/Dağlar yâ Muhammed Ali çağırır" gibi nefesleri Sünnî tekkelerinde de çokça okunmuştur (Albayrak, 2007: 278). Yedi Ulu Ozan'dan sayılan Pîr Sultan Abdal, dava ve inanç adamıdır. Mensubu olduğu Alevilik inancını taviz vermeden savunmuştur. Bugün o, sadece Alevi-Bektaşî edebiyatının değil Türk halk şiiirinin de büyük şairlerindedir (Kılıç, 2008: 59).

B.1.6. Virânî: Nerede ve ne zaman doğduğu/öldüğü bilinmeyen şair Virânî, Gölpinarlı'ya göre 1587-1628 yılları arasında yaşayan Şah Abbas'la görüşmüş, buradan hareketle de XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamıştır (Albayrak, 2013: 109). 300 kadar şiiirini aruz vezniyle yazıp büyük bir divan meydana getirmesinden hareketle onun belli bir eğitim gördüğü ifade edilmiştir (Bayrı, 6).

Eserlerinde derin bir Hz. Ali sevgisi vardır. Alevi-Bektaşîlerce Yedi Ulu Ozan'dan biri sayılan Virânî'nin yine Alevi ve Bektaşîler için önemli başvuru kaynaklarından olan *İlm-i Câvidân* isimli bir risalesi vardır (Kılıç, 2008: 92-93).

B.1.7. Kul Himmet: Ne zaman doğduğu bilinmeyen Kul Himmet'in şiiirlerinden hareketle XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilmektedir. Tokat'ın Almus ilçesine bağlı Görümlü köyündendir ve türbesi de buradadır. Hatta torunları halen aynı köyde yaşamakta ve Kul Himmetliler diye anılmaktadır. Alevi inancını şiiirlerinde halkın anlayabileceği bir Türkçeye etkili biçimde ifade etmesi daha hayatta iken Alevi-Bektaşî çevrelerinde büyük şöret kazanmasını ve şiiirlerinin halk tarafından çok beğenilmesini sağlamıştır (Albayrak, 2002: 352).

Alevilik öğretisini şiiirlerinde yoğun bir şekilde kullanması, kendisinden sonra yaşayan ozanlar üzerinde büyük etkiler bırakması, özellikle Alevi-Bektaşî öğretiline yaptığı katkılarla bu muhitçe Yedi Ulu Ozan'dan sayılmıştır (Zaman, 2009: 362).

Alevi-Bektaşîlerin Yedi Ulu Ozan'dan saydıkları bu yedi şahsın hayatı incelendiğinde "niçin bu şiiirler?" sorusu da kendiliğinden cevap bulmaktadır. Nitekim bu ozanların hayat felsefeleri, şiiir anlayışları, eserlerindeki muhteva birliği, Hz. Ali'ye, on iki imama duydukları derin sevgi, kendilerinden sonraki pek çok Alevi-Bektaşî şiiirini etkilemeleri vs. onların Alevi-Bektaşî çevrelerince çok sevilip sayılmalarına neden olmuştur.

B.2. Yedi Ulu Ozan'ın Yedi Sembolizmi²¹

B.2.1. Yedi iklim: Şiiirlerde "yedi kişver" ve "yedi ülke" tabirleri ile de zikredilen yedi iklim, yeryüzünü oluşturan yedi bölge anlamına gelmektedir (Korkmaz, 2016: 709). Coğrafya ile uğraşan ve hemen hemen bütün Müslüman yazarlar tarafından kabul edilen yedi iklimin kendine özgü koşulları vardır. Bu koşullar sadece sıcaklık, ışık, nem gibi fiziksel koşullardan ibaret olmayıp aynı zamanda her iklime hükmeden gezegenlerle sembolize edilen ve bütün evrene yayılan külli nefisle ilgili ruhi koşulları da kapsar (Nasr, 1985: 103). Türklerin eskiden beri iklimleri yedi bölgeye ayırdıkları bilinmektedir. Nitekim Anadolu'nun da yedi iklim bölgesine ayrılması bunun orijinal örneklerinden biri sayılabilir (Yüksel, 1980: 21). Müslüman coğrafyacılar da yedi iklim anlayışının Batlamyus kaynaklı olduğu bilinmekle birlikte İbn Hurdâzbih'in (ö. 300/912-13) Batlamyus'a ait *Geographica* adlı eseri tercüme etmesiyle İslam düşünce dünyasına girdiği tahmin edilmektedir (Ağarı, 2006: 294). Yalnız bu yedi iklimden kastın ne olduğu hususunda tam bir görüş birliği hâkim değildir. Batlamyus *el-Kanûn fi ilmi'n-nücûm* adlı eserinde yeryüzünü yedi iklim bölgesine ayırarak her bölgede bulunan şehirlerin adlarını, enlem ve boylamlarını cetveller hâlinde göstermiştir (Aydın ve Aydın, 1992: 198). İranlılar, o güne kadar bilinen dünyayı enlem ölçülerini hesaba katmadan ve İran merkezde kalacak şekilde Hint, Arabistan, Çin, İran, Afrika, Türk ve Rum (Bizans, Anadolu) olmak üzere yedi iklime ayırmışlardır (Ak, 2000: 28).

Edebiyatta yedi iklimden hangi ülkelerin kastedildiği önemli değildir. Şair ve ediplere göre yedi iklim tabiri ile methedilen şahsın coğrafi kuşatıcılığı, gücü, kuvveti sembolik olarak ifade ediliş olur. Yedi iklime hükmetmek isteyen bazen düşman bazen şairin kendisi de olabilmektedir. Yedi Ulu Ozan'ın hepsinde görülen yedi iklim (kişver, ülke) tabirleri incelendiğinde yedi iklimin bu anlam çerçevesinde kullanıldığı görülmüştür.

Nesîmî'de yedi iklimin serveri sevgilidir, nitekim rana boylu sevgili yedi iklimin padişahı olmuştur:

Ne ra'nâ sidredür yâ Rab boyun âlemde ey hürî
Kim anun kadd ü bâlâsı yidi iklîme serverdür (Nesîmî, Gazel, 125/4)

Hatâî, Saf Suresi 13. ayette geçen "Allah'ın yardımı" anlamındaki *nasrun mina'llâh* lafzını iktibas ettiği şu şiirinde on iki imamın sekizincisi Ali er-Rızâ (ö. 203/818) aşkına yedi iklimi fethettiğini söylemiştir:

Âyet-i nasrun mina'llâh'dan mana oldu nüzûl
Kim yedi iklimi feth etdim Rızâ'nun eşküne (Hatâî, Gazel, 69/3)

Fuzûlî, Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) için;

İki kism eylemiş küfr ile îmân yeddi iklimi
Anın hükmündedir ba'zı ve ba'zı kâfiristândır
(Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*/359-ç)

derken onun, yedi iklimi küfür ve iman gibi ikiye böldüğünü, bir kısmının kendi hükmünde, diğer kısmının ise kâfiristan olduğunu ifade etmiştir.

Yemînî, *Fazîletnâme* adlı mesnevisinde bir yerde bu tabire yer vermiştir. Şiirde Hz. Peygamber'in ateşe tapan Acem hükümdarı Perviz'e Câbir ile birlikte İslam'a davet mektubu gönderdiği, ancak Perviz'in nameyi parçalayarak,

Olam ben yedi iklim padişahı
Salam üstine bir bölük sipâhı (Yemînî, *Fazîletnâme*/2283)

dediği ifade edilmiştir.

Hz. Ali'ye olan bağlılığını hemen her şiirinde ifade etmekten geri durmayan Virânî'nin nazarında yedi iklimin padişahı Hz. Ali'dir.

Ali'dir padişâh-ı heft kişver
Anın destindedir Cennât u Kevser (Virânî, LIX/3)

Virânî ile aynı düşünceyi paylaşan Pir Sultan Abdal da şu dörtlüğünde yedi iklim dört köşenin padişahı olarak Hz. Ali'yi zikretmiştir:

Bak Bâri Teâlâ hoş nazar kıldı
 Yedi iklim dört köşeyi Ali'ye verdi
 Biri Döldül bir Zülfikâr oldu
 Fatma da Kanber'i ana götürdü (Pir Sultan Abdal, 163/5)

Kul Himmet yedi iklim hususunda “Yedi iklim ne ise dört köşe de odur. Çünkü bunların anahtarları birdir ve ne manaya geldikleri anlaşılmaz bir sırdır” demektedir:

Yedi iklim çar köşe kilidi birdir
 Ana akıl ermez bir gizli sırdır
 Dünyayı sorarsan ona misaldir
 Ne ağzıdır ne burundur ne dildir (Kul Himmet, 91/4)

B.2.2. Yedi gök: Kur'an'da semaların yaratılışının bir süreç takip ettiği, sürecin sırası kesin belirtilmemekle birlikte önceleri semalarla arzın birleşik olduğu, sonra ayrıldığı, ayrıldıktan sonra duhândan semaların oluşturulduğu ve her birinin yedi tabakaya bölündüğü anlaşılmaktadır. Buradaki yedi sayısının temsili bir değer taşıdığı, bu sebeple semanın katlarının yedi ile sınırlı olamayacağı ileri sürülmüştür. Bazı yorumcular ise yedi sayısının gerçek manada kullanıldığını belirtmişler, hatta semanın katlarının Venüs, Merkür, Güneş, Merih, Jüpiter, Satürn, Satürn sonrası olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak bu görüş Uranüs ve Neptün'ün sonradan keşfedilmesi gerekçesiyle eleştirilmiştir. Coğrafyacı ve astrofizikçiler ise semanın katlarını troposfer, stratosfer, ozonosfer, mezosfer, termosfer, iyonosfer ve ekzosfer şeklinde sıralamışlardır. Ancak bu yorum da semayı yalnız atmosferin tabakalarıyla sınırladığı için kabul görmemiştir. Semanın yedi kat oluşu birçok hadiste Resûl-i Ekrem'in mi'racı çıkışta yedi kat semanın her katında bir peygamberle karşılaştığının bildirilmesi (Buhârî, “Salât”, 1; “Hac”, 76; “Enbiyâ”, 5; Müslim, “İmân”, 259, 263) semanın yedi kat olduğunu ortaya koymaktaysa da “yedi sema” terkininin kapalı oluşu birçok ihtilâfı beraberinde getirmektedir (Baş, 2009: 453-454). Yedi iklimde olduğu gibi semanın yedi kattan oluşu hususunda farklı farklı yorumlar yapılmış, bu hususta tam bir görüş birliğine varılamamıştır.

Alevi-Bektaşî literatüründe ise “Tanrısal gizemleri olduğuna inanılan ver her biri bir gök katı olarak algılanan yedi gök cismi”nden kasıt Zühâl, Müşteri, Merih, Güneş, Zühre, Utarî ve Ay'dır (Korkmaz, 2016: 709-710). Yedi Ulu Ozan'ın şiirlerinde yedi gökten kastın ne olduğu tartışılmamıştır. Genel olarak bu şiirlerde yedi gök tabiri daha çok tezat oluşturacak şekilde yedi kat yer ile birlikte zikredilmiştir. Nesimî'nin şu şiirinde gönül yedi kattan daha alâ tutulmuştur:

Yidi gökden dahı a'lâ gönüldür bi'llâh iy ârif
 Gönül içinde buldılar rumûz-ı sırr-ı mâ evhâ (Nesimî, Gazel, 9/2)

Yemînî yedi gök tabirinin Arapçasına (*seb'a semâvât*) yer verdiği mesnevisinde bir hikâye anlatmaktadır. Buna göre Kâf dağında yaşayan bir kuş, ejderhanın

zulmüne uğramış ve yardımını Hz. Peygamber'den ummuştur. Allah, Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'e bu iş için Hz. Ali'yi görevlendirmesini haber verince Hz. Ali Döldül'üne binip kuşla birlikte bir nefeste Kaf dağına gelmiş ve ejderhaya cezasını vermiştir. Yemînî, Hz. Ali'nin bu cengine yer verdiği sırada yedi kat göğün yerle birlikte sallandığını şöyle ifade etmiştir:

Hemân deprendi yirler kat-ber-kat
İrince arşa dek seb'a semâvât (Yemînî, *Faziletname*/3990)

Virânî yedi gök, yedi yer ve yedi Mushaf tabirlerine yer verdiği şiirinde birinci, yedinci ve sekizinci imamların isimlerini zikrederek onların kulu olduğunu ifade etmiştir:

Yedi yer gök yedi Mushaf hakkıçün
Alî Mûsâ Rızâ'nın bendesiyem (Virânî, CXXXIX/8)

Pîr Sultan Abdal, Yedi Ulu Ozan'dan bir diğeri ve aynı zamanda çağdaşı olan Kul Himmet'e hitaben söylediği şu dörtlüğünde onun yedi kat yer ve göğün manasını bilmesi gerektiğini söylemiştir:

Bizden selâm söylen Kul Himmet kardaşa
Vücudun şehrini gezsün de gelsün
Yedi kat yer ile yedi kat göğün
Onun mânâsın versün de gelsün (Pîr Sultan Abdal, 147/1)

Yedi kat gökten murad, sırdır. Onun manasını bilmek büyük bir erdemdir. Pîr Sultan'ın muradı hâsil olmaz. Çünkü yedi gökten maksat nedir? Kul Himmet de bilmez.

Şu karşıkı dağlar taşlar
Gökte vardır dört kardaşlar
Yedi kattır arşlar kürsler
Bilirsün söyle göreyim (Kul Himmet, 121/3)

Yedigök tabirisözlüklerde “yedigezegen” ve “yedi yıldız” olarak tanımlanmıştır. Yukarıda görüldüğü gibi şairler yedi gök tabirine yer vermekle beraber yedi *ahter* [gezegen] ve yedi *seyyare* [yıldız] tabirlerini de kullanmışlardır. Örneğin Nesîmî bir şiirinde Hz. Âdem'e telmihte bulunarak topraktan yaratılan *merkez-i hâke* [Hz. Âdem'e] meleklerin, feleğin ve yedi yıldızın secde ettiklerini ifade etmiştir:

Merkez-i hâke kıldı cümle sücûd
Melek ü hem felek bu heft sey-yâr (Nesîmî, Terci-i bend, 3-IV/5)

B.2.3. Yedi yer: Yüce Allah Talâk Suresi 12. ayette “Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır.” buyurmaktadır. Bu ayette Allah’ın yedi göğü ve “onların adedince” arzı yarattığını bildiren ifadeden hareketle bazı yorumcular ayette yerin gökler gibi yedi tabakadan veya yedi bölgeden oluştuğuna işaret etmişlerdir (Çağrı, 2013: 476-477). Bilim adamlarınca bu yedi kat yerin isimleri şöyledir: 1. Kat: Litosfer (su) 2. Kat: Litosfer (kara) 3. Kat: Astenosfer 4. Kat: Üst manto 5. Kat: Alt manto 6. Kat: Dış çekirdek 7. Kat: İç çekirdek (http://www.sevde.de/KuranBilim/kuran_ve_bilim.htm).

Fuzûlî haricinde diğer şairlerin divanlarında yer verdiği yedi kat yer genelde yedi gök ile birlikte zikredilmiştir. Daha çok Nesimî'nin şiirlerinde geçen yedi yer tabiri “yedi” redifli şu tuyuğda yer alırken, şair yukarıda zikredilen Talâk Suresi'nin 12. ayetine telmihte bulunarak yerin ve göğün yedi kattan oluşunun Allah’ın kelamı olduğunu söylemiştir:

Hak didi kim yir yidi vü gök yidi
Lâ-mekân tahtında gizlüdür yidi
Gizlü âdemde ıyân oldı yidi
Dört yidi bir kez neden oldı yidi (Nesimî, Tuyuğ/309)

Hatâî, yerin yedinci katmanından bahsettiği şu beytinde ayrılık ateşi eğer zemine düşecek olursa yedinci zemini yakacağını söylemiştir ki aslında dünyanın en sıcak yeri çekirdeğin bulunduğu bu yedinci kattır. Ancak ayrılık ateşi oradan da sıcaktır:

Hicrân odı ger düşe zemine
Yandura zemîn-i heftümüne (Hatâî, *Dehnâme*/1402)

Yeminî, Allah’ın nurunun iki olduğunu, bunlardan ilkinin nûr-ı Muhammedi olup, yedi göğün bu nurdan yaratıldığını; diğer nurun nûr-ı Ali olduğunu ve yedi kat yerin de bu nurdan yaratıldığını söylemiştir:

Yedi kat yiri andan yaradup hak
Ali nûrından oldı yir muhakkak (Yeminî, *Faziletname*/3876)

Pîr Sultan Abdal, idam edilerek öldürüldüğü için ölene kadar davasından taviz vermemiş ve bu yönüyle de Alevi Bektaşilerin gönlünde taht kurmuş bir şairdir. Nitekim şu şiirinde şair yerin yedi kat dibine de indirsel Hz. Ali'den (düşüncelerinden) asla vazgeçmeyeceğini söylemiştir:

Pîr Sultan'ım kuşatsalar kuşağı
Sarkıtsalar saptırmadan aşağı
Yedi kat da yeryüzünden aşağı
İndirsel ben Ali'den ayrılmam (Pîr Sultan Abdal, 127/5)

Virâni bu tabiri Kur'an'da geçen "kün: ol!" emri ile birlikte zikretmiş ve Allah'ın bu emriyle yedi kat yerin dürüldüğünü sahip olduğu derin Hz. Ali aşkı ile zikretmiştir:

Tâ ezel ezelden böyle kuruldu
Hâriciler dergâhından sürüldü
Kün deyince yedi kat yer dürüldü
Bir harf ile bina tuttu arşullâh (Virâni, LII/6)

Son olarak Kul Himmet bir şiirinde yedi göğün yaratılışında Fussilet suresi 11. ayete telmihte bulunarak duhândan semaların oluşturulduğu ve yine yerin de köpükten yaratıldığını söylemiştir. Nitekim rivayete göre Allah bir cevher yaratmış, ona heybetle bakınca o cevher erimiş ve bir sıcaklık yaymış, ondan bir duman ve köpük çıkmış, dumandan gökler, köpükten de yer yaratılmıştır (Yazır, 2004: VIII/335).

Fâtiha sûresin tefsir eyledi
Kalem sıçradı ta arşa yetti
Denizin buğundan göğü yarattı
Köpük yedi kat yer olmadı mı ya (Kul Himmet, 8/4)

B.2.4. Yedi hat: Gerek Hurufilikte gerekse Alevi Bektaşî literatüründe hat, insan yüzünde bulunan, gökleri ve yeri temsil ettiğine inanılan çizgidir. Bunlardan *hutût-ı ebiyye* [baba çizgiler] insanın yüzünde bulunur ve gökleri temsil eder; *hutût-ı ümmiyye* [ana çizgiler] ise yine insan yüzünde bulunur ve yeri temsil eder ve insan bu çizgilerin birleşmesinden oluşur (Zaman, 2009: 328). Hurufilere göre insan yüzünde bulunan bu ümmî hatlar saç, dört kirpik ve iki kaşın toplamı olan yedi sayısına karşılık gelir. Bunlar *anâsır-ı erbaa* [ateş, hava, toprak, su]'yı oluşturan unsurların toplamı olan dört ile çarpıldığında yirmi sekiz sayısı elde edilir ki bu sayı Arap alfabesinin harf sayısıdır ve Kur'an bu harflerden oluşmaktadır. Böylece insan yüzü hakikatlerin belirip görüldüğü, ilahî hatların zuhur ettiği yer olur. Yüzdeki hatlar Allah tarafından yüze nakşedilmiştir. Kur'an'daki "oku!" emri insanın kendi hatlarının farkına varması, bu sırlara vakıf olması demektir (Şenödeyici, 2015: 220-221).

Nesimî şu şiirinde Nebe suresi 12. ayet olan *vebeneynâ fevkaküm seb'an şidâden* "üstünüzde yedi kat sağlam gök yaptık" ayetini (ş'sız) aynı surenin 13. ayetinde geçen *ce'alnâ sirâcen* "orada ısı ve aydınlık saçan bir lamba yarattık" ayeti ile birlikte iktibas etmiştir. Bu ayetler Yüce Allah'ın, göğün yaratılışı ile ilgili vermiş olduğu bilgileri ihtiva etmektedir (Keleş, 2016: 260-261). Nitekim Nesimî, şiirinde bu ayetleri Hurufilikte insanın yüzünde bulunan ve gökleri temsil ettiğine inanılan yedi hat ile birlikte zikretmiştir:

Çün beneynâ fevgaküm seb'an şidâden o didi
Hem ce'alnâhâ sirâcen şol yidi hatun durur (Nesimî, Gazel, 67/2)

Yedi hat tabirine yer veren bir diğer şair Virânî'dir. Şair şiirinde yedi hattı "gayb-ı mutlak" tabiri ile birlikte kullanmıştır. Gayb-ı mutlak, mutasavvıfların, varlığın beş külli mertebesini ifade etmek için *hazarâtü'l-hams* adını verdikleri beş genel mertebeden ilkidir. Burada Allah "mutlak kemal" ve "mutlak gayb" hâlinde olup henüz isim ve sıfat dairesine inmediğinden isim, sıfat, tecelli ve taayyün söz konusu değildir. Burası insan bilgisinin hiçbir şekilde ulaşamadığı, Allah'ın zâtını ancak yine Allah'ın bildiği yerdir (Ateş, 1998: 115-116). Ancak Virânî kimsenin gayb-ı mutlak bilgisine ulaşamadığı yerden yedi hattı getirdiğini, *mûtû kable ente mûtû* (Aclûnî, 1351: II/291) hadisini manen iktibas ederek şöyle dile getirmiştir:

Gayb-ı mutlaktan getirdim yedi hattı âşkâr
Ölmeden ölmüş olup göçtüm memâtımdır Ali (Virânî, LXXXIV/5)

B.2.5. Yedi derya: Yedi derya tabiri İran edebiyatı kaynaklı bir tabirdir (Ögel, 2014: I/150). Lokmân Suresi'nin "Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa ve yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa yine de Allah'ın sözleri bitmezdi." mealindeki 27. ayetinde yedi deniz tabiri geçmektedir. Ancak kaynaklarda yedi deryanın hangileri olduğu hususunda farklılıklar söz konusudur. *Burhân-ı Kâti*'de bu denizler "Çin Denizi (Bahr-ı Muhî-i Şarkî), Magrib Denizi, Rum Denizi (Akdeniz), Nebtis Denizi (Karadeniz), Taberiye Denizi (Kızıldeniz), Cürcan Denizi (Hazar), Harezmi/Fars Denizi (Basra Körfezi) şeklinde zikredilmiştir (Mütercim Âsım Efendi, 2009: 329).

Şairlerin yedi derya tabirine yer verdikleri şiirler incelendiğinde bu denizlerin kimliği ile ilgili hususlara değinmedikleri, sadece bir deyim olarak bu tabiri zikrettiklerini söyleyebiliriz. Nesimî, vahdet/birlik deryasına benzettiği gönlü, kubbeli yedi denizi dalgalarıyla döven bir derya olarak nitelendirmiştir:

İy Nesimî çünkü gönlün vahdetün deryâsıdır
Yiddi deniz kubbesine mevc uran deryâ imiş (Nesimî, Gazel, 207/7)

Hz. Ali'yi övdüğü *Dehnâme* adlı mesnevisinde Hatâî, yedi yerin kararının da yedi denizin buharının da Hz. Ali olduğunu ifade ederek şu sözlere yer vermiştir:

Bu yeddi yerin kararî sensen
Hem yeddi deniz buharî sensen (Hatâî, *Dehnâme*/770)

Pir Sultan Abdal mürşitsiz/kılavuzsuz yola çıkılamayacağını ve dolayısıyla karşılaşılan yedi deryanın ancak kılavuzla aşılabileceğini söyleyerek yedi derya tabirini salikin yürüdüğü yolda karşısına çıkacağı engel olarak tasvir etmiştir:

Serseriye sır kapısı açılmaz
Mürşit olmayınca müşkil seçilmez
Kılavuzsuz yedi derya geçilmez
Gel Muhammed Ali katarına gel (Pir Sultan Abdal, 44/2)

Virânî şu şiirinde ariflerin Allah'ın kelamı ile coşmalarını yedi deryanın dalgalanıp coşmasına benzetmiştir:

Cûşa geldi çün kelâmullâh-ı nâtik ârifân
Mevc eder evc ü hevâdan ol yedi deryâ gibi (Virânî, LXIV/10)

Kul Himmet dünyaya geliş serüvenini anlattığı şu şiirinde anne karnında iken türlü surlara erdiğini, iki yüz yetmiş gün (9 ay) sonra tepesinin üstüne gelerek yani doğum pozisyonu olarak dünyaya geldiğini ifade etmiş, yedi derya ile de anne karnındaki sıvıya işaret etmiştir:

Anamın rahminde ne sırta erdim
Yedi derya geçtim ummana daldım
İki yüz yetmiş gün ayağın derdim
Tepemin üstüne dönderdin beni (Kul Himmet, 42/2)

B.2.6. Yedi ayet: Namazların her rekâtında ve çeşitli vesilelerle tekrarlanan ve yedi ayet anlamına gelen *es-seb'u'l-mesânî* Fâtiha'nın Kur'an-ı Kerim'deki adlarından biridir. Nitekim Hicr Suresi 87. ayette Yüce Allah "andolsun, biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve büyük Kur'an'ı verdik" buyurmaktadır. Buradaki tekrarlanan yedi ayetten kasıt Fâtiha'dır. Âlûsî'ye göre Kur'an'da geçen Fâtiha'nın diğer adları *ümmü'l-Kur'an* [Kur'an'ın aslı, özü] ve *ümmü'l-kitâb* [temel kaynak]'tır (Işık, 1995: 253). Übey b. Kâ'b (ö. 33/654 [?]) ve Ebû Hüreyre'nin (ö. 58-59/678) rivayet ettikleri bir hadise göre Hz. Peygamber: "*Ümmü'l-Kur'an* [Fâtiha], o tekrarlanan yedi ayettir. Ve bana verilen yüce Kur'an'dır." buyurmuştur. Burada zikredilen tekrarlanan yedi ayetten maksat *ümmü'l-Kur'an* olan Fâtiha suresidir (Yazır, 2004: V/275).

Hurufilere göre yüzde bulunan yedi hat Fâtiha'nın yedi ayetine karşılık gelmektedir. Fâtiha, Kur'an'daki manaların özü olduğu için kitabın anasıdır yani *ümmü'l-kitâb*tır. Yüzdeki yedi hat bundan dolayı ümmidir (Şenödeyici, 2015: 220-221). Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak Yedi Ulu Ozan'ın şiirlerinde sadece yedi ayet değil, yedi ayetin kastedildiği Fâtiha, *seb'u'l-mesânî*, *ümmü'l-kitâb* tabirleriyle de karşılaşırız.

Hurufiliğin etkisinde kalan şairlerden Nesîmî, Hatâî, Virânî ve Kul Himmet yüzdeki yedi ümmi hattan yola çıkarak yüzü *seb'u'l-mesân* yani yedi ayet olan Fâtiha ile tahayyül etmişlerdir. Nitekim Nesîmî'nin şu beyitlerinde yüzdeki yedi ümmi hat da zikredilmiştir:

Kâf Kelâmullâh ile seb'u'l-mesânîdür yüzün
Zülf ü kaş u kirpigündür yidi yidi hattuha (Nesîmî, Gazel, 4/22)

Kirpük ü kaşunla zülfün yidi âyet oldı çün
Bu yidi âyet su'âline ne virürsen cevâb (Nesîmî, Gazel, 11/5)

Hatâî'nin şu beytinde yüz ile *seb' u'l-mesân* arasındaki münasebete dikkat çekilmiş, ancak bunu zahidin okuyamadığı, yani anlayamadığı söylenmiştir:

Yüzünü zâhid neden seb' u'l-mesânîdür demez
Sefhesinde yazılı hem nûr-ı Kur'ân'dur yine (Hatâî, Gazel, 75/4)

Hatâî'nin şu beytinde yedi ayet ile yüz münasebeti değil, yedinci imam Musa Kâzım arasında ilgi kurulmuştur:

Heft âyet ile Mûsâ-yı Kâzım ki be tahkik
Deryâ-yı muhît oldı ki ummânî Alî'dür (Hatâî, Kaside, 11/11)

Nesîmî'deki söyleme, benzer bir düşünceyle karşılık veren Virânî de yüzdeki yedi ümmî hattı sıraladıktan sonra bunların aslının Kur'an olduğunu ifade etmiştir:

Kaşınla kirpiğin zülfün muhakkak asl-ı Kur'ân'dır
Hudâ vahy eyleyip söyler çıkar seb' u'l-mesânımdan (Virânî, CLIII/2)
Zülf ü kaşın kirpiğindir Fâtihâ ümmü'l-kitâb
Okurum her dem-be-dem seb'a'l-mesân'im ger beri (Virânî, XCI/5)

Virânî'ye göre yedi ayetten murad bazı şiiirlerde Hz. Alî'dir:

Hem bil yedi âyet Esedu'llâh'tır ol
Hem dilde rivâyet Esedu'llâh'tır ol (Virânî, CXV/11)

Kul Himmet ise yüz ile Fâtihâ'nın ayetleri arasındaki münasebeti ifade ettikten sonra sevgilinin güzelliğın unsurlarından olan alın ile *ve'd-duhâ* "Yemin olsun kuşluk vaktine." (Duhâ, 74/1) ayeti arasında ilgi kurmuştur. Çünkü alın kuşluk vakti gibi aydınlıktır, parlaktır:

Rûyındır âyât-ı seb' u'l-mesânî
Kaşın mihrab hem alının ve'd-duhâdır (Kul Himmet, 140/3)

B.2.7. Yedi tamu: Kur'an'da Hicri Suresi 44. ayette Yüce Allah "Onun yedi kapısı vardır ve her kapıya onlardan bir grup ayrılmıştır." buyurmaktadır. Bu ayetten hareketle bazı âlimler, "yedi kapı" (*seb'atü ebvâb*) ifadesinden gerçek anlamdaki kapı mefhumunu anlamışlar ve cehenneme gireceklerin sayısının çok olması sebebiyle kapıların da çoğaltıldığını kabul etmişlerdir. Yedi kapının cehennemın yedi tabakasına işaret ettiğini söyleyen diğer bazı âlimlere göre ise en üstte bulunan birinci kapının adı cehennem, en alta bulunan yedincisinin adı hâviyedir (Topaloğlu, 1993: 229).

Alevi-Bektaşî literatüründe ise yedi tamu yedi cehennem olarak algılanan ve yedi yer katından oluştuğu kabul edilen, yedi ceza ülkesi anlamına gelmektedir (Zaman, 2009: 710). Şiiirlerde karşımıza çıkan bu tabirde yedi tamunun hangi katmanlardan oluştuğu veya niçin yedi kapısının olduğu tartışılmamış bunun aksine genel olarak

bir cehennem algısından bahsedilmiştir. Nesimî şu şiirinde ebedî mutlu bir hayatın yolunun gerçek manada yedi cehennemin ne olduğunu anlamaktan geçtiğini söylemiştir:

Ger dilerse sa'âdet-i ebedi
Tamuyı bil ki niçün oldı yidi (Nesimî, Mesnevî, 2/4)

Karanlıklar diyarı olan yedi cehennemi Hatâî, “ölmeden önce ölünüz!” düsturundan hareketle dünyada çektiğini şöyle ifade etmiştir:

Dediler ki yeddi tamu zulmet-i hicrânıdur
Ölmeden önden cihânda çekdük ol gavgâyı biz (Hatâî, Gazel, 413/2)

B.2.8. Yediler: Üçler, yediler, kırklar şeklinde ifade edilen ve gayb erenleri denilen *ricâlü'l-gayb* inancına göre kutub, ricâl hiyerarşisinin başıdır. Kutubdan sonra iki imam gelir. Kutub ve iki imama “üçler” denir. İmâmânı evtâd takip eder. Evtâd âlemin dört yönünde görevlendirilmiş dört velidir. Kutub, iki imam ve evtad ile birlikte “yediler” meydana gelmiş olur. (Uludağ, 2008: 82). Alevi-Bektaşilerce, Hz. Muhammed ile eşi Hz. Hatice, kızı Fâtıma, damadı Hz. Ali, torunları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Selman-ı Farisî'den oluşan Yedileri simgelemektedir. Ayrıca, İmam Musa Kâzım'a (ö. 183/799) kadar olan yedi imama da “Yediler” denmektedir (Günşen, 2007: 344).

Tanrı tarafından kendilerine olağanüstü nitelikler verildiğine inanılan yedilerden (Zaman, 2005: 711) ve kırklardan Pîr Sultan Abdal şöyle medet ummaktadır:

Bir seferim vardır Rum'un yüzüne
Yüce dağ başında eri gözlerim
Al elimi kaldır Kırklar Yediler
Bir himmeti keskin pîri gözlerim (Pir Sultan Abdal, 254/1)

Divanında üçler, yediler kırklar tabirlerine çok yer veren Pîr Sultan Abdal kendini kutub ve iki imamdan oluşan üçler içinde görmektedir:

Yüzlerden kırklara erdik
Tarikat ehlini bulduk
Yedilerden haber sorduk
Üçlerdeniz hiç değiliz (Pir Sultan Abdal, 387/4)

Kul Himmet şu şiirinde içlerinde yedilerin de olduğu kimseler hakkında Hakk'a yakın, duaları kabul olan azizler tanımını yapmıştır:

Üçler beşler kırklar yediler yüzler
Hakk'a yakın olan ışıklı gözler
Duası müstecap olan azizler
Allah medet ya Muhammed ya Ali (Kul Himmet, 32/4)

B.2.9. Yedinci imam (şehit): On iki imamdan yedinci Musa el-Kâzım'dır. Yedi Ulu Ozan'ın *Divan*larında yedi sayısı araştırılırken “yedinci imam” veya “yedinci şehit” tabir olunan ifadelere rastlanmıştır. Bu şiirlerden bazılarında “yedinci imam” tabiri zikredilirken bazı şiirlerde yedi ile birlikte Musa el-Kâzım ismine yer verildiği de görülmüştür. Örneğin Virânî şu şiirinde “İmamların yedincisi Şah Kâzım gelir ki yedi hattan kinaye de odur.” diyerek her iki kavrama da yer vermiştir:

Gelir heft-i imâm-ı şâh-ı Kâzım
Ki andadır yedi hattın kinâye (Virânî, XV/7)

Yemînî ise Musa el-Kâzım hakkında “yedinci imam” yerine “yedinci şehit” demeyi tercih etmiştir:

Şehîd-i heftümîn oldı yakîn bil Mûsi-i Kâzım
İmâm-ı heştümîn ba'de Ali Mûsâ Rızâ geldi (Yemînî, *Fazîletnâme*/844)

B.2.10. Yedi aza: Heft-endâm olarak da bilinen bu tabir baş, göğüs, karın, iki el ve iki ayağı ihtiva etmektedir (Mütercim Âsım Efendi, 2009: 329). Karşılaştığımız şiirlerde bu tabir bütün olarak insan vücudu anlamında tasavvur edilmiştir. Nitekim Pîr Sultan Abdal şu şiirinde bülbül gibi avaz ettiğini, yedi semada uçtuğunu ve yedi aza ile yani tüm bedeni ile dua, niyaz ettiğini şöyle dile getirmiştir:

Andelib misali âvâz ederek
Yedi semâ üzre pervaz ederek
Yedi azâ ile niyaz ederek
Ayn-ı cem güllerin derdim bu gece (Pîr Sultan Abdal, 283/4)

Yemînî ise şu şiirinde “yedi azasıyla secde etmiş” derken hadislerde zikredilen (Buhârî, “Ezân”, 133) alın, eller, dizler ve ayak parmakları olmak üzere vücudun yedi kısmı ile secde edilmesine telmihte bulunmuştur.

İki elin ili gözine dutmuş
Yedi a'zâsıyla secde itmiş (Yemînî, *Fazîletnâme*/391)

B.2.11. Yedi başlı ejderha: Bu tabirde ejderhaya atfedilen yedi sayısının nereden geldiği hususunda bir bilgi yoktur. Genellikle efsanevî anlatılarda bu tarz tabirler dikkat çekmektedir. Özellikle Altay ve Sibiryâ efsanelerinde devlerle birlikte birçok mahlukun niçin iki, üç veya yedi başlı oldukları izah edilememiştir. Çift veya yedi başlı oluş, o mahlukun başının sayısı kadar kuvvetinin de olduğunu göstermektedir (Ögel, 2014: I/649).

Şairlerimizden Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde yer verdiği şu beytinde “Dünya yedi başlı ejderhadır. Onunla dostluk düşüncesi yanlıştır” diyerek dünyayı zarar veren bir yaratığa benzetmiş, ondan da bir hayrın gelemeceğini ima etmiştir:

Dünyâ yedi başlu ejdehâdır
Endiŝe-i ülfeti hatâdır (Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*/2842)

Yedi Ulu Ozan içerisinde en çok Virânî bu tabire yer vermiştir. Nitekim o, toplam dokuz kıtadan oluşan bir şiirinin her son mısraına “Heft-ser bir ejderhâdır katl eder merdâneler” ifadesini ekleyerek yedi başlu ejderha tabirini hususi olarak zikretmiştir. Nefis muhasebesinin yapıldığı şiirde yedi başlu ejderha tabiri Fuzûlî’nin şiirinde olduğu gibi insanı aldatan, ona tuzaklar kuran kötü bir mahluk olarak tasavvur edilmiştir. Ancak bu mahluk ile merdane olan erenlerin, velilerin baş edebildiği de ilave edilmiştir:

Ey Virânî bu fenâ bâkî değildir koy anı
Ehl-i nefse uyma kim sâfi değildir koy anı
Derdine em olmaz ol nâfi‘ değildir koy anı
Heft-ser bir ejderhâdır katl eder merdâneler (Virânî, CCVIII/9)

C. Sonuç

Genel olarak sayı sembolizmi, yedi sayısının sembolizmi, Hurufilerde yedi sayısı ve Alevi-Bektaşilerde yedi sayısı üzerine yapılan araştırmada hemen her toplumda, kültürde veya dinde sayılara farklı anlamlar yüklediği görülmüştür. Sayılara anlamlar yüklenirken kültürlerin etkileşiminden kaynaklanan benzerlikler dikkat çekmektedir. Kaynaklarda genelde Pisagorasçı felsefeye atfedilen, ancak zamanla hemen bütün kültürleri etkileyen sayı sembolizmi ile ilgili bu çalışmada, hususi olarak yedi sayısına yer verilmiştir. Yapılan bu araştırma neticesinde görülmüştür ki en ilkel toplumlardan en ileri toplumlara varıncaya kadar yedi sayısı gerek kutsal kitaplara, dinî ritüellere gerekse sözlü veya yazılı edebî mahsullere girmiştir. Pek çok milletin kültüründe var olan yedi sayısının sembolizmi Türk-İslam muhitlerinde de görülmüş, hatta sözlü-yazılı kültürde atasözlerine, deyimlere, şiirlere ve edebî eserlere konu olmuştur. Hurufilikle daha çok anlam kazanan harf ve sayı simgeciliği Alevi-Bektaşî çevrelerini de etkilemiştir. Nitekim Alevi-Bektaşîlerin Yedi Ulu Ozan olarak isimlendirdikleri şairlerin eserleri incelendiğinde yedi sayısına çokça anlam yükledikleri görülmüştür. Üstelik bu şairlerin sayısının da niçin yedi oluşu ayrıca dikkat çekmiştir.

Yapılan araştırmada Yedi Ulu Ozan’ın yedisi de yedi sayısına şiirlerinde yer verdiği ortaya çıkmış ve görülmüştür ki özellikle yedi sayısı ile birlikte kullandıkları tabirler kendilerinden çok daha eski yıllarda, farklı kültürlerde ve dinlerde de kullanılmıştır.

Batlamyus kaynaklı olduğu söylenen ve Türklerin eskiden beri kullandıkları bilinen “yedi iklim” tabiri; Kur’an ve hadis kaynaklı olan “yedi kat gök” ve “yedi kat yer” tabirleri; insan yüzünde bulunan, gökleri ve yeri temsil ettiğine inanılan “yedi

hat" tabiri; İran edebiyatı kaynaklı olan "yedi derya" tabiri; *es-seb'ül-mesânî* lafzı ile Kur'an kaynaklı olan "yedi ayet" tabiri; Alevi-Bektaşilerce yedi yer katından oluştuğu kabul edilen, yedi ceza ülkesi anlamına gelen ve yine Kur'an kaynaklı olan "yedi tamu" tabiri; gayb erenlerinden kutub, iki imam ve evlad ile birlikte toplam sayıları yedi olan kimseleri temsil eden "yediler" tabiri; baş, göğüs, karın, iki el ve iki ayağı ihtiva eden "yedi aza" tabiri ve efsanevi anlatılarda karşımıza çıkan mahlukun baş sayısına işaret eden "yedi başlı ejderha" tabiri Yedi Ulu Ozan'ın şiirlerinde en çok temas ettikleri kavramlardır.

Divanları incelenen şairlerin şiirlerinde yedi sayısının bu on bir madde ile sınırlı olmadığı görülmüştür. Bunlardan bazıları şunlardır: Nesîmî, *Divanında* yedi ümmet (Gazel, 105/11), yedi pîr (Gazel, 158/2), yedi ana (Gazel, 261/2), yedi tavaf (Gazel, 311/17, 18), yedi okuyan (Gazel, 248/3; Gazel, 344/1), yedi su, hava, ateş toprak (Gazel, 311/19), yedi hafta (Tuyuğ/311) ve yedi Mushaf (Gazel, 22/11; Gazel, 263/2; Tuyuğ/311) tabirlerine; Fuzûlî, *Divanı* ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde yedi gül (Leylâ vü Mecnûn/36), yedi eser (Kaside, 40/23), yedi tâk (Kaside, 44/18; Gazel, 235/7) ve yedi gün (Gazel, 265/7) tabirlerine; Virânî, *Divanında* yedi Mushaf (CXXXIX/8), yedi su, toprak, ateş (CCLXXIV/2), yedi isim (LXXXIX/22) ve yedi sır (CLIX/1) tabirlerine; Pîr Sultan Abdal, *Divanında* yedi kat sur (82/5; 309/5), yedi gün (298/4) ve yedi yaş (45/4; 420/4) tabirlerine; Yemînî, *Fazîletnâme* adlı mesnevisinde yedi yıl (F./291; 2718; 2726; 2770; 4644), yedi gün (F./1719; 4208; 4211; 4231; 5071; 5139; 5162), yedi palan (F./6071; 6072; 6079), yedi adım (F./6806; 6813), yedi arşın (F./1602), yedi harf (F./5584; 5585), yedi yük (F./2796), yedi mesken (F./2039), yedi deve (F./303), yedi yaş (F./701; 726; 3693; 6982) ve yedi aylık (F./6976) tabirlerine ve son olarak Kul Himmet ise *Divanında* yedi rekât (27/3), yedi Yasin (60/6), yedi dost (68/1; 80/3), yedi hurma (38/4) ve yedi yıl (136/13) tabirlerine yer vermiştir.

Bunların dışında herhangi bir tabirle kullanılmayan, şiirlerde sadece sayısal değeri ile ifade edilen yedi sayısına yer verildiği de görülmüştür. Örneğin Nesîmî'nin "Yedi kez Hak ne ma'niden buyurdi secde şeytân/ Muni bil gör ne şeydensen kim anı bilmedi şeytân" (Gazel, 337/3); Yemînî'nin "Yedi kez Zü'l-fikârı saldı küfr ehlinün üstine/ O dem kim Ahmed'e karşı ki çekdi leşkери kayser" (F./5531); Pîr Sultan Abdal'ın "Pîr Sultan Abdal'im yazmış göndermiş/ Yedi yerden suyun vermiş kandırmış/ Yönünü de Hak'tan yana döndermiş/ Ben bilemem bilenlere sorayım" (319/7) ve Kul Himmet'in "Erenler gizliydi ulu mekânda/ Muhammed'le Ali bir idi anda/ Lâ fetâ okuyup karşı divanda/ Yedi kez çağırdı sultan hû deyü" (104/4) şiirlerinde yedi tabirini şairler sayısal değeri ile ifade etmişlerdir.

Sonnotlar

1 Türk kültüründe ve fütüvvet-namelerde sayı sembolizminin kullanımı konusunda geniş bilgi ve örnekler için bkz. Durbilmez 2005: 1-22, Durbilmez 2007: 113-126, Durbilmez 2009: 71-85.

2 “Kayın’ın yedi kez öcü alınacaksa, Lamekin yetmiş yedi kez öcü alınmalı.” (Tekvin 4: 24).

3 “Nûh, suların yeryüzünden çekilip çekilmediğini anlamak için güvercini gönderdi. Güvercin konacak bir yer bulamadı, çünkü her yer suyla kaplıydı. Gemiye Nûh’un yanına döndü. Nûh yedi gün bekledi, sonra güvercini dışarı saldı. Güvercin gagasında yeni kopmuş bir zeytin yaprağıyla döndü. O zaman Nûh suların yeryüzünden çekilmiş olduğunu anladı. Yedi gün daha bekledikten sonra güvercini yine gönderdi. Bu kez güvercin dönmedi.” (Tekvin 8: 8-12).

4 “Yedi gün sonra yeryüzüne kırk gün kırk gece yağmur yağdıracağım. Nûh Rabb’in bütün buyruklarını yerine getirdi. Yedi gün sonra tufan koptu.” (Tekvin 7:4-5, 10).

5 “Hizkiya Rabb’e hizmetlerini başarılı yerine getiren Levililer’i övdü. Yedi gün boyunca herkes esenlik kurbanlarını kesip atalarının Tanrısı Rabb’e şükrederek bayramda kendisine ayrılan paydan yedi. Topluluk bayramı yedi gün daha kutlamaya karar verdi. Böylece herkes bayramı yedi gün daha sevinçle kutladı.” (Tarihler II 30:22-23); “Ama yakalanırsa çaldığının yedi katını ödemek zorunda. Varını yoğunu vermek anlamına gelse bile.” (Meseller 6:31).

6 “Elişa ona şu haberi gönderdi: Git, Şeria ırmağında yedi kez yıkan. Tenin eski halini alacak, tertemiz olacaksın.” (II. Krallar 5:10, 5:14).

7 “Elişa kalkıp odanın içinde sağa sola gezindi, sonra yine dönüp çocuğun üzerine kapandı. Çocuk yedi kez aksırdı ve gözlerini açtı.” (II. Krallar 4:35).

8 “Tam iki yıl sonra Firavun bir rüya gördü: Nil ırmağının kıyısında duruyordu. İrmaktan güzel ve semiz yedi inek çıktı. Sazlar arasında otlamaya başladılar. Sonra yedi çirkin ve cılız inek çıktı. İrmağın kıyısında öbür ineklerin yanında durdular. Çirkin ve cılız inekler güzel ve semiz yedi ineği yiyince Firavun uyandı.” (Tekvin 41:1-4).

9 “Bilgelik kendi evini yaptı, yedi direğini yonttu.” (Meseller 9:1).

10 “Mitra, Antik Ârilerde güneş ışığıyla ilişkilendirilmiş bir tanrıdır. Zerdüş’ten önce etkili olan bu inanç Zerdüş sonrası dönemde daha güçlü bir konumda ortaya çıkmış ve Roma’ya kadar geniş bir alana yayılmıştır. Mezopotamya ve Anadolu inançlarıyla etkileşime giren Mithra kültü, Helenistik dönemde yeni etkileşimlerle beraber senkretik bir dine dönüşmüş, Roma İmparatorluğuna kadar yayılmış ve Roma’da Mithras’ın Sırları adını almıştır. Bu kült sonraları tüm imparatorlukta en etkili din haline gelmiştir. Hıristiyanlığın Roma imparatorluğunda etkili olması üzerine zayıflamış olan bu kült daha sonra tarihten silinmiştir.” Bkz. Hayreddin Kızıl, “Mitra’dan ‘Mithras’ın Sırları’na Mithraizm’in Kuruluş Serüveni”, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl: 17, sy. 25 (Bahar 2013), s. 113.

11 “O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir.” Bakara, 2/29. Diğer ayetler için bkz. Mü’minûn, 23/86; Fussilet, 41/12; Talak, 65/12; Müлк, 67/3; Nûh, 71/15; Nebe, 78/12.

12 "(Ey Muhammed!) Bazıları bilmedikleri şey hakkında atıp tutarak: 'Onlar üç kişidirler, dördüncüleri köpekleridir' diyecekler. Yine 'Beş kişidirler, altıncuları köpekleridir' diyecekler. Şöyle de diyecekler: 'Yedi kişidirler, sekizincileri köpekleridir.' De ki: 'Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir.'" Kehf, 18/22.

13 "Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve büyük Kur'an'ı verdik." Hicr, 15/87.

14 "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir." (Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'an", 5; Müslim, "Müsâfirin", 270). Yedi harf ile ilgili olarak ayrıca bkz. Suat Yıldırım, "Ahrufü's-Seb'a", DİA, İstanbul 1989, II, 175-177.

15 "Birinizin kabından köpek su içerse o kabı yedi sefer yıkasın." (Buhârî, "Vudû", 34).

16 "Yedi uzuv üzerinde secde etmekle emrolundum: Bunlar; alın -burnuna da eliyle işaret etti.-, iki el, iki diz ve iki ayağın parmaklarıdır. (Buhârî, "Ezân", 133).

17 "Yedi helâk edici şeyden kaçın." Bunlar nedir yâ Rasûlallah diye sorulunca: 'Allah'a şirk koşmak; sihir yapmak; Allah'ın haram kıldığı halde bir kimseyi haksız yere öldürmek; yetim malı yemek; faiz yemek; düşmana hücum anında harpten kaçmak; namuslu, kendi halinde mümin kadınlara zina iftirası atmaktır' buyurdular." (Buhârî, "Vasâya" 23).

18 "Cehennem yedi kapısı vardır." (Tirmîzî, "Tefsîr", 16/2).

19 "Sığır, yedi kişi adına ve deve de yedi kişi adına kurban olarak kesilir." (Ebû Dâvud, "Dahâyâ", 7).

20 "Yedi kişi var, Allah onları hiçbir gölgenin olmadığı kıyamet gününde kendi gölgesinde gölgeler: Adil imam, Allah'a ibadet içinde yetişen genç, tekrar dönüncüye kadar kalbi mescide bağlı olan kimse, Allah için birbirlerini seven, Allah rızası için bir araya gelip, Allah rızası için ayrılan iki kişi; güzel ve makam sahibi bir kadın tarafından davet edildiği halde: "Ben Allah'tan korkarım." deyip icabet etmeyen kimse; sağ elinin verdiği sol eli görmeyecek kadar gizli sadaka veren kimse; Allah'ı tek başına zikrederken gözlerinden yaş boşanan kimse." (Buhârî, "Ezân", 36).

21 Çalışmada Nesîmî'ye ait olan şiirler Ayan, Hüseyin. (2002). *Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.; Fuzûlî'ye ait olan şiirler Parlatur, İsmail. (2012). *Fuzulî Türkçe Divan*. Ankara: Akçağ Yay. ve Ayan, Hüseyin. (2008). *Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn*. İstanbul: Dergâh Yay.; Hatâî'ye ait olan şiirler Cavanşir, Babek ve Ekber N. Necef. (2006). *Şah İsmail Hatâî Külliyyatı*. İstanbul: Kaknüs Yay.; Virânî'ye ait olan şiirler Bayrı, M. Hâlid. *Âşık Virani Divanı*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi ve Matbaası; Yemîni'ye ait olan şiirler Tepeli, Yusuf. (2002). *Dervîş Muhammed Yemîni Fazilet-nâme (Giriş-İnceleme-Metin) I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.; Pir Sultan Abdal'a ait olan şiirler *Pir Sultan Abdal Divanı*. (1996). İstanbul: Ant Yay.; Kul Himmet'e ait olan şiirler Aslanoğlu, İbrahim. (1997). *Kul Himmet, Yaşamı, Kişiliği ve Şiirleri*. İstanbul Ekin Yay. adlı çalışmalardan alınmıştır.

Kaynakça

- el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. (1351). *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül-İlbâs I-II*. Beyrut.
- Ağarı, Murat. (2006). “İslam Coğrafyalarında Yedi İklim Anlayışı”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47:2, 195-214.
- Ak, Mahmut. (2010). “İklim”. *DİA*, c. XXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 28-30.
- Aksu, Hüsamettin. (1998). “Hurufilik”. *DİA*, c. XVIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 408-412.
- Albayrak, Nurettin. (2002). “Kul Himmet”. *DİA*, c. XXVI, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 352.
- . (2007). “Pir Sultan Abdal”. *DİA*, c. XXXIV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 277-278.
- . (2013). “Virânî”. *DİA*, c. XLIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 109-110.
- Anıl, Adile Yılmaz. (2010). “Şah İsmâil: Edebiyat”. *DİA*, c. XXXVIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 256.
- Aslanoğlu, İbrahim. (1997). *Kul Himmet, Yaşamı, Kişiliği ve Şiirleri*. İstanbul Ekin Yay.
- Ateş, Süleyman. (1998). “Hazarât-ı Hams”, *DİA*, c. XVII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 115-116.
- Ayan, Hüseyin. (2002). *Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- . (2008). *Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Aydın, Cengiz ve Gülseren Aydın. (1992). “Batlamyus”. *DİA*, c. V, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 196-199.
- Baş, Erdoğan. (2009). “Semâ”. *DİA*, c. XXXVI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 453-455.
- Bayrı, M. Hâlid. *Âşık Virânî Divanı*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi ve Matbaası.
- Bilgin, A. Azmi. (2007). “Nesîmî”, *DİA*, c. XXXIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 3-5.
- el-Buhârî. (1999). *es-Sahîh*. Riyad: Mektebetü Dâri's-Selâm.
- Cavanşir, Babek ve Ekber N. Necef. (2006). *Şah İsmail Hatâ'î Külliyyatı*. İstanbul: Kaknüs Yay.
- Coşar, Mevhibe. (2011). “Alevi-Bektaşî Kültüründe Sayılara Yüklenen Terim Değeri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 60, 113-128.
- Çağrı, Mustafa. (2013). “Yer: Kur'an ve Hadis”. *DİA*, c. XLIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 476-478.

- Çetinkaya, Bayram Ali. (2008). *Sayıların Gizemi ve Tasavvufun Dinamikleri -İhvân-ı Safâ Modeli-*. İstanbul: İnsan Yay.
- Durbilmez, Bayram. (2005). "Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde Üç Sayısı". *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, 1 / 2, s. 1-22.
- . (2007). "Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde 5 Sayısı". *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu- Bildiriler*, (Hzl. M. Fatih Köksal), s. 113-126.
- . (2009). "Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde Dört Sayısı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli-Araştırma Dergisi*, 52, s. 71-85.
- . (2011). "Batı Trakya Türk Halk Kültüründe Mitolojik Sayılar". *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, vol. 3, no:1, s. 77-93.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. (1999). *Sünen*. Beyrut: Şirketü Dâri'l-Erkam.
- Er, Piri. (2006). "Mansur'dan Nesîmî'ye Nesîmî'den Anadolu Aleviliğine 'Ene'l-Hak' İnanıcı". *Evrene Sığmayan Ozan Nesîmî, I. Uluslararası Seyyit Nesîmî Sempozyumu Bildirileri (17-19 Haziran 2005)*. Haz. Gülağ Öz. Ankara: Yol Bilim Kültür Araştırma Yay., s. 120-132.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. "Nesîmî". *İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, İstanbul: Maarif Basımevi, s. 206-207.
- . (1973). *Hurufîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gündüz, Tufan. (2010). "Şah İsmâîl". *DİA*, c. XXXVIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 253-255.
- Günşen, Ahmet. (2007). "Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış". *Turkish Studies*, vol. 2/2, s. 328-350.
- http://www.sevde.de/KuranBilim/kuran_ve_bilim.htm (E.T. 03.03.2017)
- <http://www.yolgosterici.com/tevatrat/tevatrat.htm> (E.T. 02.01.2017)
- Işık, Emin. (1995). "Fâtîha Süresi". *DİA*, c. XII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 252-254.
- Karahan, Abdülkadir. (1996). "Fuzûlî". *DİA*, c. XIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 240-246.
- Kaya, Mahmut. (1992). "Câbir b. Hayyân". *DİA*, c. VI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 533-237.
- Keleş, Reyhan. (2016). *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kılıç, Filiz. (2008). *Alevilik ve Bektaşilikte Yedi Ulu Ozan*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay.
- . (2010). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ (İnceleme-Metin) I-III*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.

- Kızıl, Hayreddin. (2013). "Mitra'dan 'Mithras'ın Sırları'na Mithraizm'in Kuruluş Serüveni". *Ekev Akademi Dergisi* 25, 113-136.
- Kirman, Aydın. (2013). "Yemini". *DİA*, c. XLIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 420-421.
- Korkmaz, Esat. (2016). *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yay.
- Latifi. (2000). *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Haz. Rıdvan Canım. Ankara: AKM Yay.
- Mazıoğlu, Hasibe. (2009). "Fuzûlî'nin Doğum Tarihi Meselesi". *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Muherremova, Makbule. (2006). "Bektaşî Şiirinin Gelişimi ve Nesimi". *Evrene Sığmayan Ozan Nesimi, I. Uluslararası Seyyit Nesimi Sempozyumu Bildirileri (17-19 Haziran 2005)*. Haz. Gülağ Öz. Ankara: Yol Bilim Kültür Araştırma Yay., s. 210-218.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî. (2007). *Fütûhât-ı Mekkiyye I*. Çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yay.
- Müslim b. Haccâc. (2009). *Sahîh*. Beyrut: Dâru Kurtuba.
- Mütercim Âsım Efendi. (2009). *Burhân-ı Katı*. Haz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yay.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. (1985). *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*. Çev. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yay.
- . (2011). *İslâm'da Bilim ve Medeniyet*. Çev. Nabi Avcı vd. İstanbul: İnsan Yay.
- Ögel, Bahaeddin. (2014). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)* I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ögke, Ahmet. (2001). "Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlû'l-Gayb: İbn Arabî'nin Görüşleri". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 5, 161-201.
- Öz, Mustafa. (2009). "Seb'a". *DİA*, c. XXXVI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 241.
- Parlatır, İsmail. (2012). *Fuzulî Türkçe Divan*. Ankara: Akçağ Yay.
- Pir Sultan Abdal Divanı*. (1996). İstanbul: Ant Yay.
- Schimmel, Annemarie. (1998). *Sayıların Gizemi*. Çev. Mustafa Küpüşoğlu. İstanbul: Kabcacı Yay.
- Solmaz, Süleyman. (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM Başkanlığı Yay.
- Şenödeyici, Özer. (2015). *Nesimî ve Hurufilik Kitabı, Makaleler, Şiir Şerhleri Orijinal Metin Örnekleri*. İstanbul: Kesit Yay.

- Tan, Nail. (2015). "Alevi ve Bektaşilerin Yedi Ulu Ozan'ının Yeni Nesillere Bıraktıkları Kültürel Miras". *Kültür Evreni* 24, 18-26.
- Tepeli, Yusuf. (2002). *Derviş Muhammed Yeminî Fazilet-nâme (Giriş-İnceleme-Metin) I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Topaloğlu, Bekir. (1993). "Cehennem: Kelâm". *DİA*, c. VII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 227-233.
- Tirmizi. (1999). *el-Câmi'*. Riyad: Dâru's-Selâm.
- Tökel, Dursun Ali. (2016). *Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yay.
- Uludağ, Süleyman. (2008). "Ricâlü'l-Gayb". *DİA*, c. XXXV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 81-83.
- Ulukan, Ayşe. (2012) "Farklılığın Renk ve Sayılarda Buluşan Aynılığı". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 48, 179.
- Usluer, Fatih. (2009). *Hurufilik, İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*, İstanbul: Kabcacı Yay.
- Uysal, Enver. (2000). "İhvân-ı Safâ". *DİA*, c. XXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 1-6.
- Weber, Alfred. (1998). *Felsefe Tarihi*. Çev. H. Vehbi Eralp, İstanbul: Sosyal Yay.
- Yardımcı, Mehmet. (2008). "Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar". *Edebiyat Tarihi Çerçevesinde Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara, 83-96. http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_3/yardimci.pdf (E.T. 03.03.2017)
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. (2004). *Hak Dini Kur'an Dili I-X*. Haz. Yusuf Karaca vd. Ankara: Berikan Yay.
- Yeminî, Derviş Muhammed. (2002). *Fazilet-nâme (Giriş-İnceleme-Metin) I-II*. Haz. Yusuf Tepeli. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Yıldırım, Ali. (2006). "Anadolu Aleviliğinde Nesimi'nin Yeri ve Önemi". *Evrene Sığmayan Ozan Nesimi, I. Uluslararası Seyyit Nesimi Sempozyumu Bildirileri (17-19 Haziran 2005)*. Haz. Gülağ Öz. Ankara: Yol Bilim Kültür Araştırma Yay. s. 339-342.
- Yıldırım, Suat. (1989). "Ahrufüs-Seb'a". *DİA*, c. II, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 175-177.
- Yüksel, H. Avni. (1980). "Türk Folklorunda 7 (Yedi) Sayısı". *Erciyes: Aylık Sanat ve Fikir Dergisi* 29, 18-22.
- Zaman, Süleyman. (2009). *Alevi-Bektaşî Edebiyatı'nda Yedi Ulu Ozan*. İstanbul: Can Yay.